

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

ФИДАН МАИС ГЫЗЫ БАГИРОВА

НРАВСТВЕННЫЕ ПОИСКИ ГЕРОЕВ ЭРНЕСТА ХЕМИНГУЭЯ
И САБИРА АХМЕДЛИ

5718.01 – Мировая литература (английская литература)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Баку – 2015

Работа выполнена на кафедре литературы зарубежных стран
Азербайджанского университета языков.

Научный

руководитель:

доктор наук по филологии, профессор
Ульфат Исмаил гызы Бадалбейли

Официальные

оппоненты:

доктор наук по филологии
Севиндж Садай гызы Зейналова

доктор философии по филологии, доцент
Сакинаханум Фазил гызы Велиева

Ведущая организация:

Отдел мировой литературы
и компаративистики Института
литературы им. Низами НАНА

Защита состоится __29/01__ 2016 г. в _____ часов на заседании
Диссертационного совета Д.02.081 по защите диссертаций на
соискание ученой степени доктора наук и доктора философии в
Азербайджанском университете языков.

Адрес: AZ: 1014, город Баку, улица Рашида Бейбутова, 134.

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке
Азербайджанского университета языков.

Автореферат разослан _____ 2015 г.

Учёный секретарь Диссертационного совета,
доктор философии по филологии,
доцент

Севда Давуд гызы Вагабова

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы. Эрнест Хемингуэй – один из крупнейших писателей XX века. Его творческое наследие – яркое, самобытное явление не только американской, но и всей мировой культуры. До сих пор отношение к этому замечательному художнику остается неоднозначным, дискуссионным. В середине 1920-х-1930-х годов он был восторженно принят литературной общественностью, в 1950-е годы удостоивается высшей награды – Нобелевской премии. Но сразу после смерти творчество Э.Хемингуэя переосмысливается и, к сожалению, не всегда в положительную сторону; некоторые западные исследователи отчаянную борьбу Э.Хемингуэя за человека превратили в объект резкой одновременно, необоснованной критики. В наши дни творчество Э.Хемингуэя требует новой расстановки акцентов.

На сегодняшний день с позиций XXI столетия становится очевидным, что пребывая, так сказать, внутри «потерянного поколения», писатель сумел возвыситься над ним и доказать, что человек способен и, больше того, обязан даже в кризисной ситуации сохранять элементарное достоинство и не опускаться до уровня животного существования. Этот тезис, как и свое знаменитое писательское кредо «...человека можно уничтожить, но его нельзя победить», Э.Хемингуэй доказывал своей собственной героической жизнью. Ощущение общности с людьми, утерявшими свои кровные связи, придавало всем книгам писателя неотразимую достоверность и непреходящее значение. Американский писатель в полном согласии со своим морально-этическим кодексом не поступался нравственными принципами и с пониманием и сочувствием относился к подобным героям. Под конец жизни он с состраданием и душевной болью заявляет потомкам: «Погибшее поколение!.. Нет... Мы были очень выносливым поколением, многим из нас не хватало воспитания, но это со временем приходит»¹.

Имя выдающегося американского писателя широко известно и азербайджанскому читателю. Мы попытались подойти к творчеству этого большого художника в контексте современной азербайджанской литературы. Основной задачей при этом являлось

¹ Монастырская А.А. Самые известные романы XX века. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002, с. 92.

выявление неких аналогий, касающихся психологии, этики, духовных приоритетов героев двух литератур, принадлежащих разным культурным и временным пластам, но при этом наделенных сходным нравственным императивом. Проведенные наблюдения привели к выводу, что из современных азербайджанских прозаиков творчество Сабира Ахмедли наиболее созвучно Э.Хемингуэю в смысле его мировосприятия, эстетики и той роли, которую в жизни его героев играет аспект их духовных поисков.

В ситуации сегодняшнего дня, когда как и во всем мировом литературном процессе, так и внутри нашей культуры происходит глубокая переоценка ценностей, все вопросы экзистенциального бытия обретают иную тональность и философскую глубину. С этой точки зрения избранная нами проблема кажется достаточно актуальной для реалий современного Азербайджана.

Степень изученности темы. Творчество Э.Хемингуэя всегда было в орбите внимания критики, ученых-литературоведов. Существует огромный блок работ американских критиков, филологов, которые естественно, опережали других в количественном отношении¹. Не всегда эта критика была достаточно объективной и доброжелательной в оценке масштаба и значимости такой знаковой для XX столетия фигуры как Эрнест Хемингуэй. Обращаясь к различным проблемам художественного мастерства писателя, они зачастую подменяли его лингвистическим аспектом слогосложения или архитектоники его произведений, безотносительно к их идейному содержанию. Тем самым мастерство писателя искусственно отрывалось от стиля или художественного метода. Такие непростительные промахи допущены, скажем, в монографиях Р.Бриджмана², Г.Левина³ и др.

¹ Wylder, Delbert E. Hemingway's Heroes. New Mexico: University of New Mexico Press, 1969, 256 p.; Spilka Mark. The Death of Love in The Sun Also Rises / Ernest Hemingway: Critiques of Four Major Novels. Ed. Carlos Baker. New York: Charles Scribner's Sons, 1962, pp. 18-25; Beach Joseph Warren. Style in For Whom the Bell Tolls / Ernest Hemingway: A Critique of Four Major Novels. Ed. Carlos Baker. New York: Scribner, 1962, 199 p.; Каули М. Дом со многими окнами. М.: Прогресс, 1973, 248 с.

² Bridgman R. The colloquial style in America. New-York: Oxford Univ. Press, 1966, pp. 195-230.

³ Levin H. Observations on the Style of Ernest Hemingway // Hemingway E. A. Collection of Critical Essays, ed. By R. Weeks, New-York, 1952, pp. 73-85.

К творчеству Э.Хемингуэя обращались и многие видные российские литературоведы: Я.Засурский¹, Б.Грибанов², И.Кашкин³, М.Д.Урнов⁴, и мн. другие.

В Азербайджане творчество Э.Хемингуэя подвергалось критическому анализу в кандидатских диссертациях молодых литературоведов: С.Велиевой⁵, С. Исмаиловой⁶. Не умаляя значения этих работ для азербайджанской филологической науки, следует отметить, что исходный материал их крайне узок и охватывает минимальное количество сочинений писателя.

Существуют и отдельные страницы о жизни и творчестве писателя, содержащиеся в учебниках и различных литературно-критических сборниках, составленных Б.Набиевым, Ш.Салмановым, И.Шыхлы и др.⁷.

Среди существующих на сегодняшний день публикаций имеются и такие, в которых творчество Э.Хемингуэя рассматривается в аспекте американо-азербайджанских литературных и культурных связей, а также анализируются переводы его произведений на азербайджанский язык. Среди таких работ можно указать на некоторые работы З.Агаева⁸.

К изучению творчества Э.Хемингуэя со всей ответственностью подошла проф. С.Джебраилова в «Очерках творчества писателей зарубежной литературы XX века»⁹, где в

¹ Засурский Я.Н. Американская литература XX века. М.: Просвещение, 1981, с. 207-228.

² Грибанов Б. Хемингуэй. Серия ЖЗЛ. М.: Молодая гвардия, 1971, 444 с.

³ Кашкин И. Эрнест Хемингуэй. Критико-биографический очерк. М.: Худож. лит-ра, 1966, 295 с.

⁴ Урнов Д.М. Современные проблемы реализма и модернизма. М.: Наука, 1965, с. 309-344.

⁵ Велиева С. Хемингуэй и Азербайджан: Дис. ... канд. филол. наук. Баку, 1998, 171 с.

⁶ Исмаилова С.Ф. Социальный и исторический колорит в творчестве Э.Хемингуэя: Дис. ...канд. филол. наук. Баку, 2003, 141 с.

⁷ Nəbiyev B. Ernest Heminqey (oçerk): Ədəbiyyat XI siniflər üçün dərslik. Bakı: Maarif, 1987, s. 344-354; Şıxlı İ. E.Heminqey (oçerk) XX əsr xarici ölkələr ədəbiyyatı tarixi. Bakı: Maarif, 1979, s. 249-255.

⁸ Ağayev Z. Azərbaycan-Amerika ədəbi əlaqələri: Filol. elm. dok. ... dis. Bakı, 1997, 329 s.; Ağayev Z. Okeana səpələnmiş aysberqlər (Ernest Heminqey-80). «Ədəbiyyat və incəsənət» qəz., Bakı, 1979, 20 iyul; Ağayev Z.A. Azərbaycan mövzusu və ədəbiyyatı Amerika Birləşmiş Ştatlarında. Bakı: Hərbi nəşriyyat, 1995, 126 s.

⁹ Джебраилова С.А. Очерки творчества писателей зарубежной литературы XX века. Баку: Мутарджим, 1997, 167 с.

соответствующем разделе анализируется целый ряд повестей и романов писателя.

Научная новизна исследования. Представленная диссертация – это, пожалуй, первая попытка исследования творчества писателя с мировым именем – Э.Хемингуэя, признанного в мире основоположника литературы «потерянного поколения» и выдающегося азербайджанского прозаика – С.Ахмедли. Это сопоставление проводится с точки зрения их писательского мастерства в освоении самой насущной для литературы проблемы – проблемы нравственных поисков их героев, оказавшихся в общем круговороте судьбоносных событий XX века. Мы понимаем, что при сопоставлении американского и азербайджанского писателя полных аналогий быть не может и это люди «разных миров». Но при этом их объединяет предельная честность, удивительная художническая независимость от ложных авторитетов и те художественно-эстетические факторы, которые не могли существовать в их книгах без этических императивов.

Объект исследования. Объектом исследования являются рассказы, повести и романы Э.Хемингуэя раннего и зрелого периода его творчества – «В наше время» (In Our Time, 1925), «И восходит солнце» (The Sun Also Rises, 1926), «Прощай, оружие» (A Farewell to Arms, 1929), «Пятая колонна» (The Fifth Column, 1938), «По ком звонит колокол» (For Whom the Bells Tolls, 1940), «Старик и море» (The Old Man and the Sea, 1952), «Острова в океане» (Islands in the Stream, 1970) и др.

Из творчества С.Ахмедли нами выделены следующие произведения: сборник рассказов «В один осенний вечер» (Bir payız axşamı, 1961): («Почтальон» (Poçtalyon), «Возчик» (Arabaçı), «Любимый город» (Sevimli şəhər), романы «Аршин мира» (Dünyanın arşını, 1985), «Возвращение ушедших» (Gedənlərin qayıtmağı, 1985), «Невидимая волна» (Görünməz dalğa, 1966), «Знак на склоне» (Yamacda nişanə, 1973) и др.

Предметом исследования является морально-этическая проблематика, связанная с экзистенциальными, нравственными поисками личности в контексте глобальных перемен в обществе XX столетия.

Методология исследования. В процессе исследования нами был использован сравнительно-типологический метод исследования. Он предусматривает выявление эволюции

художественного метода каждого из избранных писателей – Э.Хемингуэя и С.Ахмедли на фоне их взаимодействия с ведущими литературными тенденциями их эпохи и общности подходов к формированию нравственных критериев личности.

Цель и задачи исследования. Основная цель диссертации состоит в раскрытии философско-экзистенциальной сути нравственного героя, пути его постижения и утверждения собственного морального кодекса в художественных произведениях Э.Хемингуэя и С.Ахмедли.

Цель определяет постановку и решение следующих задач:

- отразить мировоззренческую позицию Э.Хемингуэя, оказавшегося на войне и столкнувшегося с темой смерти, внутреннего кризиса и одиночества человека;
- формирование С.Ахмедли как писателя под влиянием идеологических штампов соцреализма и интуитивный поиск альтернативного пути к изображению «правды жизни»;
- влияние на творчество Э.Хемингуэя стилистических тенденций модернизма и формирование им собственного художественного метода;
- постепенное преодоление С.Ахмедли соцреализма и создание своего художественного стиля как синтеза реализма и модернизма;
- отражение умонастроения героев «потерянного поколения» в раннем творчестве Э.Хемингуэя;
- антивоенный пафос произведений Э.Хемингуэя и С.Ахмедли;
- проблема внутренней эволюции и нравственного перерождения человека в позднем творчестве С.Ахмедли;
- выявление сходства и различий в понимании нравственной личности в творчестве американского и азербайджанского писателя.

Теоретическая значимость исследования определяется выявлением особенностей художественных позиций американского писателя – Э.Хемингуэя и азербайджанского прозаика С.Ахмедли в решении глобальной проблемы XX века – нравственных поисков личности.

Практическая значимость диссертации состоит в том, что содержащиеся в ней общие выводы и наблюдения могут быть использованы при изучении проблем мировых литературных взаимосвязей в XX столетии. Исследование может быть

использовано и в качестве учебного пособия на филологических факультетах при изучении мировой литературы.

Основная гипотеза диссертационной работы состоит в том, что мир един и независимо от национальной принадлежности и темпов развития различных пластов культур нравственные критерии личности в сущности определяются мерой честности и гражданственности большого художника.

На защиту выносятся следующие положения:

- показать на фоне значимых событий XX века те процессы, которые происходят в мировой литературе;

- проследить процесс формирования литературного творчества Э.Хемингуэя под влиянием модернизма и опыта первой мировой войны;

- раскрыть трансформацию философии «потерянного поколения» в раннем творчестве Хемингуэя от романа «Фиеста» к «Прощай, оружие!»;

- показать модификацию образа главного героя Хемингуэя в пьесе «Пятая колонна»;

- показать как итог нравственных исканий героя его позицию единства индивидуального и общечеловеческого в произведениях «Старик и море», «Острова в океане»;

- показать в творчестве С.Ахмедли начало формирования им собственной художественной стратегии на примере сборника рассказов «В один осенний вечер»;

- показать важность для творческого метода писателя важность темы мира без войны в романе «Возвращение ушедших»;

- раскрыть значимость идеи романа С.Ахмедли «Невидимая волна» как перехода писателя к экзистенциальным проблемам личности;

- показать своеобразие художественной манеры С.Ахмедли – символы, игра со временем, связь с природой;

- на основе анализа творчества двух художников – Э.Хемингуэя и С.Ахмедли продемонстрировать типологические сходства их писательской манеры.

Апробация исследования. Диссертация выполнена на кафедре литературы Зарубежных стран Азербайджанского Университета Языков.

Основные положения исследования опубликованы в различных филологических и тематических сборниках.

Структура исследования. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы и источников.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во *Введении* диссертации обосновывается актуальность темы, рассматривается степень ее разработанности, определяются цели и задачи, указывается методология исследования, раскрывается научная новизна и практическая значимость диссертации.

Первая глава – «Философия героя-индивидуалиста в ранний период творчества Э.Хемингуэя», состоит из двух подглав, в которых делается упор на поиск писателем своего героя в окружающей среде. В данной главе будет сделана попытка с современных позиций, рассмотреть проблему взаимоотношений и взаимосвязи Э.Хемингуэя со своими литературными прототипами.

В *первой подглаве* рассматривается влияние стилевых тенденций модернизма на становление творческого метода Э.Хемингуэя.

XX принес с собой гигантские социальные катаклизмы. Две мировые войны, экономические кризисы, обрушившиеся на людей, бурная индустриализация общества создавала глубокий дисбаланс между бешеным ритмом развивающегося мира и внутренним существованием личности. Усиление ощущения катастрофичности бытия вызвало появление множества теорий, пытающихся дать этим явлениям логическое обоснование. Это связывалось либо с социальными причинами – закатом буржуазного общества, либо с причинами философскими, затрагивающими перспективы человеческого существования. Философия «потерянного поколения», а затем философия экзистенциализма, абсурда, отраженная и в художественном творчестве и в концепциях выдающихся мыслителей М.Хайдеггера, С.Кьеркегора, Ж.-П.Сартра и в творчестве Э.Хемингуэя, С.Фицджеральда, У.Фолкнера, Р.Олдингтона, позднее С.Беккета, Э.Ионеско и др. выдвигала проблему изолированности человека, индивида перед лицом враждебного и жестокого мира¹.

¹ Зарубежная литература XX века / Под ред. Л. Г. Андреева. 2-е изд. испр. и доп. М.: Высш. шк., 2004, 560 с.

Во *второй подглаве* речь идет об отражении умонастроения «потерянного поколения» в романах «И восходит солнце» (Фиеста) и «Прощай, оружие!».

Э.Хемингуэй, как и некоторые другие писатели «потерянного поколения», создает новый тип лирической прозы, куда важной составной частью входит биографическое начало¹. Отметим, что сам по себе биографизм необязательно включает в себя факты личной жизни, сходные биографические моменты, а именно опыт, идеалы, которые «потерянные» обрели и проверили в окопах. «Автор в своем творчестве героя и его жизни руководствуется теми самыми ценностями, которыми проживает свою жизнь герой»², – пишет М.Бахтин. «Автор принципиально не богаче героя, у него нет лишних трасгредиентных моментов для творчества, которыми не владел бы герой для жизни; автор в своем творчестве только предлагает то, что уже заложено в самой жизни героев. Здесь нет принципиального противопоставления эстетической точки зрения жизненной...»³. Далее М.Бахтин продолжает, «Биография – органический продукт органических эпох..., когда и автор, и герой принадлежат одному и тому же авторитетному миру других»⁴.

Трансформируя позицию умонастроения «потерянного поколения» на главного героя романа «Фиеста», мы делаем акцент на некоторые спорные моменты. Недооцененный «диалог между строк» главного героя этого романа Д.Барнса сбил с толку многих известных критиков. В.Днепров предложил: «Непримиримость нравственного страдания, неутомимость тревоги показывают, что дело идет о серьезном идейном кризисе, затронувшем массу обыкновенных людей и потому имеющем важное значение. Даже отчаяние героя «Фиесты» – самой печальной книги XX века – лишено внутренней уверенности... лейтмотивное слово таких людей, - не знаю»⁵.

Так мы приходим к выводу, что в романе «Фиеста», как впрочем, и в целом ряде других произведений Хемингуэя, каждая

¹ Балонова М.Г. Проблема героя в позднем творчестве Э.Хемингуэя (40-50-е гг.): Дис. канд.филол.наук. Нижний Новгород, 2002, 204 с.

² Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности / Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1979, с. 142.

³ Там же, с. 142.

⁴ Там же, с. 143.

⁵ Днепров В. Проблемы реализма. Л.: Просвещение, 1960, с. 191.

фраза оказывается весомой, наполненной особым смыслом. Сейчас об этом можно говорить с полным основанием, потому что в конце 1981 года в Нью-Йорке были опубликованы все собранные супругой писателя и его единомышленниками письма («Эрнест Хемингуэй: избранные письма, 1917-1961»)¹. На русский язык они были переведены в конце 90-х гг. XX века. И в одном из писем, от имени писателя сказано: «Одно неправильно поставленное слово может оказаться крошечной трещиной, которая через пять глав превратится в пропасть»².

Вторая глава под названием «Духовное обновление героя Хемингуэя – от индивидуализма к общечеловеческому» делится на 3 подглавы.

Первая подглава – Заключение «сепаратного мира» как авторское кредо и основополагающая концепция Э.Хемингуэя.

В 1927 году, творчески обобщив художественный опыт прошедших лет и вновь продолжая свою излюбленную тему войны, Э.Хемингуэй приступает к созданию нового романа «Прощай, оружие!». Примечательно то, что начало работы Э.Хемингуэя над вторым своим большим художественным полотном совпадает с ранними военными впечатлениями, а предисловие к роману было написано спустя двадцать лет. Это явно не в традиционном стиле американского писателя, и данный факт свидетельствует об углублении взглядов на жизнь как на человеческую трагедию.

Еще молодой Э.Хемингуэй в публицистических выступлениях утверждал, что в мире правит грубая сила, имя которой в военное лихолетье – сумрачная гордыня. Юному писателю, который и сам поначалу рвался на фронт, вскоре стало ясно, что мировая война является массовым психозом, порожденным сошедшими с ума людьми, которым пелена застилает глаза и мешает видеть подлинные взаимоотношения людей.

Эта линия повествования начинается уже с самых ранних рассказов, продолжается в романе «И восходит солнце (Фиеста)», а «закрепляется» в романе «Прощай, оружие!».

В этой подглаве исследуется роман «Фиеста», в котором вовсе нет войны, но весь социально-психологический уклад его

¹ Selected Letters. New-York: CI, 1981, 950 p.

²Хемингуэй Эрнест. Оставаться самим собой... Неизвестные письма Эрнеста Хемингуэя // Огонек, 1982, № 35, с. 21.

героев неотделим от военного опыта, от того воздействия, какое оказал он на их судьбы.

Иное – в романе «Прощай, оружие!», где исключительно на военные события, как на стержень нанизываются все другие факты жизни мирного характера. Но при этом подчеркивается, как война нивелирует индивидуальность некоторых литературных героев, подводит их к серому и примитивному образу жизни.

Некоторые современные зарубежные исследователи досконально изучив архив посмертно опубликованных писем Эрнеста Хемингуэя, пришли к выводу, что прозаику пришлось вести достаточно долгие и мучительные поиски своего главного действующего лица, точнее сказать, прототипа главного героя для своего романа¹.

Однако молодой Э.Хемингуэй, который пережил войну и ранения, во многом разуверился в нравственных идеалах. Характерно, что от романа к роману меняется отношение Э.Хемингуэя к политическим партиям. В каждом классовом строе он видел как положительные, так и негативные стороны. Генри пытаются перевоспитывать социалисты, но они не могут явиться для лейтенанта хорошим и ярким примером патриотизма.

Поэтому далеко не просто охарактеризовать мотивы поведения этого персонажа. В мировом литературоведении существовали как откровенно негативные оценки, так и идея о том, что Э.Хемингуэй, словно оглядываясь на свой собственный военный путь, создал рефлектирующего героя. Например, в книге «Эрнест Хемингуэй» И.Кашкин заявляет, что в лице Фредерика Генри «шаг за шагом формируется облик современника «потерянного поколения», но человека, хотя бы частично нашедшего опору в труде и творчестве².

Во *второй подглаве* говорится о пьесе «Пятая колонна», как переломном моменте в биографии Эрнеста Хемингуэя.

Творчество Эрнеста Хемингуэя середины 1930-х годов – явление сложное, порою противоречивое. В этот исторический период были отчетливо ощутимы и кризисные моменты, вызванные мучительным ощущением отсутствия соответствующих тем, и

¹ Linda Wagner-Martin: A Historical Guide to Ernest Hemingway. Oxford University Press, 2000, 248 p.

² Кашкин И. Эрнест Хемингуэй. М.: Просвещение, 1966, с. 91.

обращением к эксперименту. Это было время, когда писатель отстранился от политики, отказывался от участия в общественной жизни, пытался утвердить позицию «над схваткой».

После выхода в свет романа «Прощай, оружие!», которым он как бы закрепил за собою мировую славу, Э.Хемингуэй на протяжении нескольких лет, по признанию многих критиков, не создает в художественном отношении ничего равного¹. И вот, в конце 1937-ого в свет выходит пьеса «Пятая колонна».

Э.Хемингуэй в процессе своего творчества убедился в том, что сепаратный мир – это нонсенс, потому что замкнувшись, как в раковине, в своем маленьком собственническом мире, ты частоколом отгораживаешься от остального человечества. Так, пьеса «Пятая колонна» после создания романа «Прощай, оружие!» показывает оригинальный путь идейных поисков писателя, постепенное и неуклонное обращение к новым принципам и приемам художественного отображения действительности. От периода идейного шатания и бездорожья, Эрнест Хемингуэй переходит к воссозданию качественно нового литературного героя. Это Филипп Роллингс, так называемый американский интербригадoveц, временно работающий в республиканской контрразведке, и немецкий антифашист Макс, прошедший горнило войны в тылу врага и пытки гестаповцев.

Филипп Роллингс в аспекте нашей проблемы интересен прежде всего тем, что он является связующим звеном в галерее других образов. А именно, как сам Э.Хемингуэй многими чертами своего характера и манерой поведения напоминал Ника Адамса (цикл рассказов «В наше время»), а военной карьерой отдаленно ассоциировался с лейтенантом Генри («Прощай, оружие!»), так и Роллингс чем-то похож на Ника Адамса, который впоследствии перерождается в Джейкоба Барнса («Фиеста (И восходит солнце)») и Фредерика Генри («Прощай, оружие!»). Иными словами, на примере одного из главных действующих лиц пьесы «Пятая колонна» можно наблюдать некую модифицированность нового героя прошлых лет².

¹ Baker, Carlos. Ernest Hemingway: A Life Story. New York: Charles Scribner's Sons, 1969, 697 p.

² Doody, Terrence. Hemingway's Style and Jake's Narration // The Journal of Narrative Technique, 1974, N 4, pp. 212-225.

Нас в связи с конкретным анализом идейного содержания пьесы «Пятая колонна» интересует следующее высказывание Э.Хемингуэя: «...есть в этом мире вещи, ради которых стоит умирать. Все это имеет смысл, сколько бы людей мы ни теряли убитыми и ранеными, если знаешь, за что борются люди и знаешь, что они борются разumno»¹.

Многочисленные зарубежные исследователи неоднократно замечали, что зрелый период творчества Э.Хемингуэя неизменно характеризовался отсутствием особо повышенной восприимчивости к всевозможным «веяниям времени». Когда коллеги по перу и тем более злопыхательски настроенные критики искусственно «притягивали» американского прозаика к тем или иным новомодным течениям, он стоически выступал против отождествления своего имени с каким-либо из возобладовавших литературных и философских течений. Более того, реалистическая основа творчества Э.Хемингуэя не могла сводиться к какой-либо конкретной литературной группе².

В *третьей подглаве* рассматриваются психологические нюансы нравственного самосознания личности в позднем творчестве Э.Хемингуэя: «Старик и море», «Острова в океане».

В последний период своего творчества Эрнест Хемингуэй переживает серьезный творческий кризис. Существенные коррективы внесла Вторая мировая война, и война, начавшаяся в Испании. Под влиянием нового уклада жизни и иных форм общественной деятельности он постепенно убеждается в необходимости смены идеалов, а это приводило к созданию нового героя³. На примере отдельных параллелей, наблюдающихся в сюжетной канве повести «Старик и море» и первой части романа «Острова в океане», мы хотим сосредоточить внимание на одном важном жизненном кредо писателя. Имеется в виду всемирно известный тезис Э.Хемингуэя, провозглашенный им в повести «Старик и море»: «...человек не для того создан, чтобы терпеть

¹ Хемингуэй Э. Речь на II конгрессе американских писателей. Газ. «Правда», М., 1937, 16 августа; Хемингуэй Э. Собрание соч.: в 4-х т. Т. 3. М.: Худож. лит.-ра, 1982, с. 549.

² Каули М. Дом со многими окнами. М.: Прогресс, 1973, с. 247-248.

³ Старцев А. В студии умершего мастера (Об «Островах в океане» Хемингуэя) // Иностранная литература, 1971, № 9, с. 42.

поражение... Человека можно уничтожить, но его нельзя победить»¹. В этих смелых словах, по всеобщему признанию, заключено огромное философское обобщение, пришедшее к Э.Хемингуэю и его главному литературному герою после многолетнего труда, нелегкой жизни, побед и поражений, после того, как он пережил продолжительную пору надежд и разочарований, любви и ненависти. Напомним, что повесть «Старик и море» и незаконченный роман «Острова в океане» явились его предсмертными произведениями, когда писатель уже прошел через многочисленные нравственные и физические испытания².

Последнее замечание особенно важно в связи с тем, что тема войны и нравственного обновления личности является в исследовании ведущей. Художественное воплощение главной идеи повести «Старик и море» и жизненного кредо героев романа «Острова в океане» подводит нас к мысли о том, что между двумя наиболее яркими эпизодами этих двух великих творений есть много общего. Именно скрупулезный сравнительно-сопоставительный анализ является, на наш взгляд, наиболее информативным, а потому и, бесспорно, доказательным. В связи с отмеченным, остановимся на некоторых стержневых моментах, которые иллюстрируют сильную волю человека, стремление одерживать верх над силами природы, даже если они подчас и оказываются неравными.

Прежде всего, укажем, что два основных эпизода четко выдержаны в едином композиционном ключе. В теоретическом аспекте третий – и основной – элемент композиции (развитие действия) являются однотипными. А именно: старик и главное действующее лицо романа «Острова в океане» – Дэвид – загарпунивают рыбу. Каждый из литературных героев осознает, что столкнулся с чем-то фантастическим, непредвиденным. Желания и действия старика и Дэвида идентичны: оба следили за движением меч-рыбы, самой крупной акулы из всех видов этой породы морских хищников. Более того, оба полны решимости погибнуть, но не отступить от задуманного.

¹ Старцев А. Послесловие / Хемингуэй Э. Собрание соч.: в 4-х т. Т. 4. М.: Худож. лит.-ра, 1982, с. 700.

² Хемингуэй Э. Старик и море. Опасное лето. Острова в океане. М.: Правда, 1989, 576 с.

Нам представляется, что битва за рыбу и вообще весь данный процесс, мастерски выписанный Э.Хемингуэем – хитроумная маскировка более глубокой философской темы, которую корректно возможно прочесть только в подтексте¹. Люди готовы умереть за идею, они понимают, что жизнь – это вечная борьба, а схватка с природой в данном случае – это завоевание позиций. И недаром старик шепчет: «Рыба, – позвал он тихонько, – я с тобой не расстанусь, пока не умру»².

Однако все усилия главных героев в повести «Старик и море» и в романе «Острова в океане» в конечном итоге оказываются тщетными. Старик и подросток терпят неудачу, и первоначально может сложиться такое впечатление, что два связующих момента отличаются авторской непоследовательностью. Однако в действительности все гораздо сложнее и мудрее. В антилогике Э.Хемингуэя на самом деле просматривается хорошо известный внутренний подтекст. В программном произведении «Старик и море» именно с помощью проанализированного нами эпизода Э.Хемингуэй сжато и выразительно высказывает свои взгляды на человека, его жизнь и призвание³.

Два непростых в проблемном отношении эпизода – но какие разные судьбы литературных героев. Они не сдавались, потерпели поражение, хоть и неадекватное по степени. И в то же самое время по основному кредо самого Э.Хемингуэя – они победители в величии духа, в умении бороться до конца.

Третья глава посвящена нравственному императиву героев Сабира Ахмедли и также делится на три подглавы.

Первая подглава – Раннее творчество Сабира Ахмедли и начало формирования его художественной стратегии.

Сходство в мировоззрении и эстетике Э.Хемингуэя и С.Ахмедли, если речь идет не об элементарном подражательстве,

¹ Засурский Я.Н. Подтексты Эрнеста Хэмингуэя / Хэмингуэй Э. Сочинения. М.: Прогресс, 2000, с. 337-358.

² Хемингуэй Э. Старик и море. Собрание соч.: в 4-х т. Т. 4. М., Худож. лит-ра, 1982, с. 30.

³ Петрова С.М. Спецкурс «Художественное мастерство Э.Хемингуэя (повесть «Старик и море». Стилистические исследования художественного текста)». Якутск, 1986, 241 с.; Й.Хейзинга. Вступительная статья / Сильвестров Д. Текст повествования в контексте игры. Homo Ludens; Статьи по истории культуры. М.: Прогресс-Традиция, 1997, с. 9-17.

начинается со сходства судеб. Говоря о сходстве судеб мы не имеем ввиду повторение фактов личной жизни одного из них в жизни другого, а прежде всего подразумеваем параллельность сформировавших их исторических условий. Оба художника пришли в литературу на волне войны, и в этом смысле они оба, говоря словами автора романа «Рожденные революцией» Н.Островского, могут быть названы и «рожденными войной». В какой степени связано творчество Э.Хемингуэя с влиянием Первой мировой войны на сознание человека, в той же степени творчество С.Ахмедли связано психологической травмой, нанесенной Второй мировой войной. Но война есть война, и если отбросить слова «первая» и «вторая», то их породило нечто, что ничем не отличает вторую от первой, и любой другой войны. А это обусловило глубоко характерный для творчества этих писателей антивоенный пафос.

В целом творческий путь С.Ахмедли можно разделить на три периода: 1951-1967 гг.; 1967-1988 гг. и 1988-2008 гг. Все написанное писателем, начиная от первого написанного в 1951 году рассказа «Почтальон»¹ и романа в двух частях «Аран» (1957),² лежит полностью в русле социалистического реализма, советской литературы. Но и в рассказах, вошедших в первый сборник «В один осенний вечер» (1959),³ можно заметить контуры мышления С.Ахмедли, который вскоре станет выходить за рамки социалистического реализма.

Издав первую книгу рассказов, С.Ахмедли словно расстался с социалистическим реализмом и перешел на новую ступень творческого пути – отражению жизни, как она есть. И не случайно герой созданного писателем в 1961 году рассказа «Первое творение художника» (Rəssamın ilk əsəri) молодой художник, отложив в сторону все созданное до того времени, обещает впредь показывать «все как есть»⁴.

Между творчеством Э.Хемингуэя и С.Ахмедли можно провести параллель, хоть и в самом общем виде, еще в одном аспекте. Хотя Э.Хемингуэй и испытал определенное влияние критического реализма, все же он не замкнулся в рамках этого

¹ Əhmədov S. Bir payız axşamı: Hekayələr. Bakı: Azərneşr, 1961, c. 1-13.

² Əhmədov S. Aran. Bakı: Gənclik, 1989, 288 s.

³ Əhmədov S. Gedənlərin qayıtmağı. Dünyanın arşını. Bakı: Yazıçı, 1985, s. 261-271.

⁴ Əhmədov S. Seçilmiş əsərləri: 2 cildə, I c. Bakı: Azərneşr, 1989, s. 86-94.

направления, но он так же и не пошел по пути модных в те годы модернистов (Э.Паунд, Т.Элиот, Г.Стейн и др.). Естественно, Э.Хемингуэй испытал влияние и критического реализма, и модернизма, но при этом он сумел освободиться от этого влияния и выработать свой стиль, продолжить свой путь в литературе. То же самое можно сказать и о С.Ахмедли: испытав на себе влияние социалистического реализма, он вышел за пределы канонов данного направления, хотя и по пути модернистов (Анар, Эльчин, В.Самедоглу, Ю.Самедоглу и др.), заявивших о себе после 60-х годов, не пошел. Он в азербайджанской литературе является представителем собственного стиля – стиля С.Ахмедли. но и в творчестве С.Ахмедли, как и в творчестве Э.Хемингуэя, можно увидеть следы влияния литературных течений и направлений своего времени, в данном случае соцреализма и модернизма.

Темой *второй подглавы* стал антивоенный пафос романов С.Ахмедли – «Возвращение ушедших».

Ненависть к войне, идея мира без войны – краеугольный камень творчества Э.Хемингуэя. Хотя в творчестве С.Ахмедли эта тема занимает гораздо меньше места, чем в творчестве Хемингуэя, она все же является одной из основных. Просто, между ними в отношении к теме войны есть одно отличие: в «Прощай, оружие!», «По ком звонит колокол» и других произведениях Э.Хемингуэй большей частью описывает, показывает передовую, непосредственно сцены войны. У С.Ахмедли произведений, повествующих о передовой, нет, он описывает тяжелую жизнь людей в тылу. Но это отличие внешнее, но есть нечто такое, что объединяет, сближает этих двух писателей: они оба пишут о том, что сами видели, прочувствовали.

Но есть еще один сближающий их аспект в их отношении к теме войны: они оба оценивают войну как нечто заставляющее людей в массовом порядке терять разум, как при тотальном психозе. Эта мысль, содержащаяся в любом произведении Э.Хемингуэя о войне, в романе С.Ахмедли «Возвращение ушедших» высказывается устами сумасшедшего. Эта мысль имеет два подтекста: во-первых, тот, кого люди считают сумасшедшим, на самом деле более здраво рассуждает о мире и жизни, человечестве, чем, так называемые, умные; а во-вторых, нормативы человеческого ума, вообще-то, неопределенны. Может истинная мудрость в том, чтобы находиться в состоянии сумасшествия.

Другой роман С.Ахмедли «Невидимая волна» очень многослойный и многоплановый. Одной из основных проблем романа является внутренняя эволюция человека, его духовное перерождение, который мы видим на примере главного героя этого произведения Ягуба. Этот роман имеет целый ряд специфических особенностей. Писатель подробно и широко показывает его внутренний мир, отражает «волны и волнения» его души¹.

Роман написан в годы, когда писатель получил возможность приобщиться с помощью журнала «Новый мир» к мировому литературному процессу. Как известно, в 1956 году С.Ахмедли приехал в Баку из Джебраильского района, где он работал учителем, и стал работать в отделе прозы газеты «Адабийят». Роман написан в период адаптации писателя к городской жизни. В этом смысле Ягуб в какой-то степени образ и самого писателя.

Но в данном романе есть еще один аспект, который сближает его с основной темой нашего исследования – с проблематикой творчества Э.Хемингуэя. Это – страх человека превратиться в лишнего человека, затеряться в обществе. Эта проблема опять-таки находит свое отражение в лице центрального героя произведения Ягуба. Основу фабулы романа составляет процесс адаптации молодого человека, потерявшего на войне отца, к жизни в обществе. Э.Хемингуэй писал о нравственных страданиях своих сверстников, которые вернулись с войны, но никак не могли адаптироваться в послевоенную мирную жизнь общества. У С.Ахмедли проблема ставится несколько иначе. Он создает образы молодых людей, отцы которых не вернулись с войны, которые познали безотцовщину, а теперь столкнулись с проблемой адаптации в обществе. Ягуб первый в галерее подобных образов, созданных писателем.

И в романе «Знак на склоне», созданном ближе к концу 1960-х годов, писателем снова со всей острой трагичностью ставится проблема лишнего в застойной среде энергичного человека с сильным характером². Роль войны в судьбе героя данного романа Лачина более трагична.

И если всмотреться в корень проблемы и воспользоваться терминологией Э.Хемингуэя, то Лачин фактически представитель «потерянного поколения». И антивоенная, и антифашистская суть,

¹ Əhmədov S. Görünməz dalğa. Bakı: Azər nəşr, 1966, 150 s.

² Əhmədov S. Yamacda nişanə. Bakı: Gənclik, 1973, s. 3-86.

не в видимой части содержания произведения, не на поверхности а в глубинном подтексте. Словно С.Ахмедли продолжает хемингуэевскую тематику в новых исторических условиях. Он показывает действительность, такой, какой она есть, а сделать выводы оставляет на долю читателя. Таким образом, выявляется еще один аспект, по которому можно провести параллели между творчеством С.Ахмедли с Э.Хемингуэем не только на уровне идейного содержания, но и художественно-эстетическом. Роман «Знак на склоне» создан характерным для Э.Хемингуэя методом «черепахи», или же «айсберга». Его невидимая часть намного больше, тяжелее видимой.

Непосредственно к теме войны С.Ахмедли обратился в романе «Возвращение ушедших»¹. В этом романе он описывает жизнь людей в тылу: уже война закончилась, одержана победа; завтра должны вернуться ушедшие на войну; сейчас находящиеся в тылу живут волнениями, радостью завтрашнего дня. В романе объемом в несколько сот страниц довольно много новаторского, как для творчества С.Ахмедли, так и для всей азербайджанской прозы. Писатель умещает воспоминания, самые памятные мгновения, чувства, связанные с войной, в один день. Именно этот момент – эффект спрессованности или же растянутости времени – сближает стиль автора в данном романе со стилем Э.Хемингуэя. Спрессованное время здесь связано с тем, что события нескольких лет укладываются автором в один день. А растянутость времени проявляется в том, что один день – день, предшествующий дню победы, расширяясь, вмещает в себя годы войны.

Одним из самых важных и наиболее заметных характерных особенностей авторского стиля С.Ахмедли, сближающая его стиль со стилем Э.Хемингуэя, является то, что внешняя детализация, предметная «мелочность» служит раскрытию определенных оттенков внутреннего психологического состояния героев.

И Э.Хемингуэй, и С.Ахмедли свидетели двух войн: первый видел две мировые войны, а второй – Вторую мировую и Карабахскую. Карабахская война входит в творчество писателя в виде трагедии, которая нашла свое отражение в автобиографическом произведении «Любовь к тому свету»². Это

¹ Əhmədov S. Gədənlərin qayıtmağı. Dünyanın arşını. Bakı: Yazıçı, 1985, s. 5-260.

² Əhmədli S. Axirət sevdası. Bakı: Ozan, 2003, 312 s.

произведение, в котором герой писателя остается один на один с холодным дыханием смерти. В Карабахской войне он сам лично не участвовал. Но на этой войне погиб его сын, и этот факт по силе нанесенного психологического потрясения может быть приравнен участию в войне.

В *третьей подглаве* мы рассматриваем особенности художественного метода Сабира Ахмедли.

Созданный ближе к концу 80-х годов, в преддверии падения советского режима роман «Запрещенная игра» (Yasaq edilmiş oyun)¹ стал знаменательным событием не только в творчестве С.Ахмедли, но и во всей азербайджанской литературе. Этот, посвященный событиям периода сталинских репрессий в азербайджанской деревне роман по своей тематике отличается от всех других произведений писателя. Хотя это произведение целиком трудно отнести к историческим романам, все же время создания романа отстает от описываемых в нем событий на полвека.

Этот роман можно считать также завершающим в идейно-художественном отношении второй период (1967-1988) творчества писателя, так как в нем автор сконцентрировал все выдвинутые до этого идеи, применил все художественные приемы, имеющиеся в его арсенале. В данном романе он приходит к парадоксальному на первый взгляд заключению: в основе истинной сути мира, действительности стоит игра.

Начинался новый и последний период (1988-2008) творчества С.Ахмедли, но чтобы перейти к новому этапу, необходимо попрощаться со старым, избавиться от накопившегося в себе лишнего груза. Роман «Запрещенная игра» был таким прощанием, очищением и облегчением.

С.Ахмедли – автор более двадцати романов, многочисленных рассказов и публицистических статей. Он типичный представитель новой азербайджанской прозы. Он истинный прозаик. Ибо в отличие от своих сверстников, которые за свою творческую жизнь пробовали свои силы в разных жанрах – поэзии, драматургии, эссеистике, – он не изменял прозе.

К сожалению, творчеству этого неповторимо талантливого писателя все еще у себя на родине должным образом не оценено и

¹ Əhmədov S. Yasaq edilmiş oyun. Gülmalı kişinin axırı (romanlar). Bakı: Yazıçı, 1988, s. 3-156.

недостаточно исследовано. Провести серьезный научный анализ самых интересных, значительных образцов азербайджанской прозы и представить эти произведения вниманию мирового читателя одна из самых серьезных, насущных проблем, стоящих перед азербайджанской литературной критикой.

В конце работы представлено *Заключение*, отражающее основные положения диссертации.

XX век остался позади. Для нас, перешагнувших границы этого века и вступивших в XXI столетие ещё очень трудно свыкнуться с той истиной, что все круто изменилось. Уже стали аксиомой истины, что мы живем в постмодернистскую и даже в постпостмодернистскую эпоху, когда сменились все и всяческие парадигмы, культура обрела мультихарактер, границы стираются, мир все больше сжимается в своем пространстве.

Когда мы обращаемся к творчеству двух крупных писателей – американского писателя, всемирно известного как «отца литературы потерянного поколения» – Э.Хемингуэя и, возможно, никому за пределами Азербайджана неизвестного писателя, – С.Ахмедли мы понимаем всю ответственность такого сопоставления.

Но при всех случаях, если перед нами настоящее творчество истинного художника, каким бы условным языком он ни пользовался, как бы ни смешивал повествовательные коды – реальность с потусторонностью, временные и пространственные перспективы, условность и игру – в конечном счете разговор он ведет о человеке. Таким образом, можно прийти к тому выводу, что художников сближает не пространство и время, их близость, творческое родство – в самом подходе к окружающему миру и к тому, что придает смысл бытию – к феномену Человека.

По теме диссертации опубликованы следующие работы:

1. Два подхода к основному жизненному принципу Э.Хемингуэя (по роману «Острова в океане» (первая часть) и повести «Старик и море») // «Kontekst – 1». Bakı: Azərbaycan-Avropa Ədəbi-Mədəni Əlaqələr Mərkəzi, 2005, c. 23-32
2. Изучение творчества Эрнеста Хемингуэя в Азербайджане // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2005, № 3, c. 117-122
3. Отражение умонастроения «потерянного поколения» в творчестве Э.Хемингуэя // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2006, № 2, c. 127-131
4. Проблема «человека и природы» в произведениях Эрнеста Хемингуэя // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, Bakı: BSU, 2007, № 6, c. 161-166
5. E.Heminquey və S.Əhmədli qəhrəmanlarının mənəvi axtarışları // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı: BSU, 2008, № 5, c. 137-145
6. Нравственный императив героев Э.Хемингуэя и С.Ахмедли // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. М., 2009, № 12, c. 141-147
7. Проблема человека в прозе Э.Хемингуэя и С.Ахмедли / «Müasir elmin aktual problemləri» mövzusunda Respublika elmi konfransı. Lənkəran Dövlət Universiteti, 2014, c. 102-104
8. Типологический анализ экзистенциальной проблематики в прозе Э.Хемингуэя и С.Ахмедли / II Beynəlxalq «Azərbaycan-Polşa» mövzusunda elmi konfransı. Varşava Universiteti, 2014, c. 110-113.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

FİDAN MAİS QIZI BAĞIROVA

ERNEST HEMİNQUEY VƏ SABİR ƏHMƏDLİ
QƏHRƏMANLARININ MƏNƏVİ AXTARIŞLARI

5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (ingilis ədəbiyyatı)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2015

Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin
Xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Ülfət İsmayıl qızı Bədəlbəyli

Rəsmi opponentlər: filologiya üzrə elmlər doktoru
Sevinc Saday qızı Zeynalova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Səkinəxanım Fazil qızı Vəliyeva

Aparıcı təşkilat: AMEA Nizami adına Ədəbiyyat
İnstitutunun Dünya ədəbiyyatı
və komparativistika şöbəsi

Müdafiə ____29/01____ 2016-cı ildə saat ____ Azərbaycan Dillər
Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən
D.02.081 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ.1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2015-ci il tarixində göndərilmişdir

Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Sevda Davud qızı Vahabova

TƏDQIQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Ernest Heminqey XX əsrin görkəmli yazıçılarından biridir. Onun ədəbi irsi yalnız Amerikanın deyil, bütün dünya mədəniyyətinin parlaq, bənzərsiz nümunəsi hesab olunur. İndiyədək bu möhtəşəm ədibə qarşı birmənalı olmayan və ziddiyyətli münasibət mövcuddur. E.Heminqey 1920-1930-cu illərdə ədəbi ictimaiyyət tərəfindən alqışla qarşılanmış, 1950-ci illərdə o, ali mükafat olan Nobel mükafatına layiq görülmüşdür. Lakin ölümündən dərhal sonra E.Heminqeyin yaradıcılığına münasibət dəyişir və təəssüf ki, əksər hallarda bu müsbət dəyişiklik olmur; bəzi Qərb tədqiqatçıları E.Heminqeyin insan uğrundağı fədakar mübarizəsini qəti və əsassız qınaq obyektinə çevirirlər. Müasir dövrümüzdə E.Heminqey yaradıcılığının yeni müstəvidən araşdırılmasına böyük ehtiyac vardır.

Bugünkü gündə XXI əsrə nəzərən aydın olur ki, “itirilmiş nəsil”in, necə deyirlər, içində olan yazıçı daha yüksəklərə qalxaraq, insanın böhran zamanı elementar olaraq ləyaqətini qorumağa və heyvanca mövcudluq səviyyəsinə düşməməyə malik, hətta məcbur olduğunu sübut edir. Bu tezis də öz məşhur yazıçı kredosu kimi doğrudur: “...insanı məhv etmək olar, lakin ona qalib gəlmək mümkün deyil”. E.Heminqey bunu öz qəhrəman həyatı ilə sübut edir. Öz qan bağlarını itirmiş insanlarla eynilik hissi yazıcının bütün kitablarına inanılmaz dəqiqlik və sonsuz məna verirdi. Amerika yazıçısı özü üçün təyin etdiyi mənəvi-etik normalara uyğun olaraq mənəvi dəyərlərindən dönmür və bu cür qəhrəmanlara anlayış və təəssüf hissilə yanaşırdı. Həyatının son günlərində o, şəfqət və qəlb ağrısı ilə ardıcılılarına bəyan edir: “Məhv olmuş nəsil!..Yox.. Biz çox dözümlü nəsil idik, düzdür, bəzilərimiz yetərinə tərbiyə almamışdı, amma bu da zamanla keçir”¹.

Görkəmli Amerika yazıçısının adı azərbaycanlı oxuculara da yaxşı məlumdur. Biz bu böyük ədibin yaradıcılığına müasir Azərbaycan ədəbiyyatı kontekstində yanaşmağa cəhd göstərmişik. Burada əsas məsələ hər iki ədəbiyyatın müxtəlif mədəni və dövrü təbəqədən olmaqla yanaşı, oxşar mənəvi imperativə malik olan qəhrəmanlarının müxtəlif psixoloji, etik və mənəvi prioritetlərinə aid bir sıra bənzərliklərin müəyyən edilməsidir. Aparılmış araşdırmaya əsasən belə qənaətə gəlirik ki, müasir Azərbaycan nasirlərindən Sabir Əhmədlinin yaradıcılığı E.Heminqeyin

¹ Монастырская А.А. Самые известные романы XX века. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002, с. 92.

yaradıcılığına dünyagörüşü, estetika və qəhrəmanlarının həyatında onların mənəvi axtarışları aspektinin böyük rol oynaması baxımından daha yaxındır.

Bütün dünya ədəbi prosesində olduğu kimi, Azərbaycan mədəniyyətində də dəyərlərin yenidən qiymətləndirildiyi bir zamanda, ekzistensial varlıq məsələləri fərqli çalar və fəlsəfi dərinlik kəsb etməyə başlayır. Bu nöqtəyi-nəzərdən müraciət etdiyimiz problem müasir Azərbaycan reallıqları baxımından yetərinə aktualdır.

Mövzunun tədqiq səviyyəsi. E.Heminqueyin yaradıcılığı hər zaman ədəbiyyatçı alimlərin və təncidçilərin diqqət mərkəzində olmuşdur. Onların sırasında Amerikalı təncidçi və filosofları sayca daha çox üstünlük təşkil edirlər¹. Bu təncidçilər XX əsrin mühüm simalarından olan E.Heminquey yaradıcılığının miqyası və əhəmiyyətinin dəyərləndirilməsində heç də hər zaman yetərinə obyektiv və xoşməramlı olmamışlar. Onlar yazıçının bədii ustalığının müxtəlifönlü problemlərinə müraciət edərək, əsasən əsərin bədii məzmun və ideyasını deyil, linqvistik xüsusiyyətləri və ya strukturunu önə çəkirdilər. Bununla da, yazıçının ustalığı süni şəkildə bədii metod və üslubdan ayrılırdı. Bu cür bağışlanılmaz xətlər R.Bricmanın², Q.Levinin³ və digərlərinin monoqrafiyalarında gözə çarpır.

E.Heminqueyin yaradıcılığına Y.Zasurskiy⁴, B.Qribanov⁵, İ.Kaşkin⁶, M.D.Urnov⁷ və s. kimi bir çox görkəmli rus ədəbiyyatşünasları da müraciət etmişlər.

¹ Wylder, Delbert E. Hemingway's Heroes. New Mexico: University of New Mexico Press, 1969, 256 p.; Spilka Mark. The Death of Love in The Sun Also Rises / Ernest Hemingway: Critiques of Four Major Novels. Ed. Carlos Baker. New York: Charles Scribner's Sons, 1962, pp. 18-25; Beach Joseph Warren. Style in For Whom the Bell Tolls / Ernest Hemingway: A Critique of Four Major Novels. Ed. Carlos Baker. New York: Scribner, 1962, 199 p.; Каули М. Дом со многими окнами. М.: Прогресс, 1973, 248 с.

² Bridgman R. The colloquial style in America. New-York: Oxford Univ. Press, 1966, pp. 195-230.

³ Levin H. Observations on the Style of Ernest Hemingway // Hemingway E. A Collection of Critical Essays, ed. By R.Weeks, New-York, 1952, pp. 73-85.

⁴ Засурский Я.Н. Американская литература XX века. М.: Просвещение, 1981, с. 207-228.

⁵ Грибанов Б. Хемингуэй. Серия ЖЗЛ. М.: Молодая гвардия, 1971, 444 с.

⁶ Кашкин И. Эрнест Хемингуэй. Критико-биографический очерк. М.: Худож. лит-ра, 1966, 295 с.

⁷ Урнов Д.М. Современные проблемы реализма и модернизма. М.: Наука, 1965, с. 309-344.

Azərbaycanda E.Heminqueyin yaradıcılığı gənc ədəbiyyatşünaslar S.Vəliyevanın “Heminquey və Azərbaycan”¹ və S.İsmayılovanın “E.Heminquey yaradıcılığında sosial və tarixi kolorit”² adlı namizədlik dissertasiyalarında tənqidi təhlilə cəlb edilmişdir. Bu iki işin Azərbaycan filologiya elmində əhəmiyyətli rolunu kiçiltmədən qeyd etmək lazımdır ki, onların mənbə materialı yetərincə azdır və yazıçının əsərlərinin minimal sayını əhatə edir.

Yazıçının həyat və yaradıcılığının ayrı-ayrı məqamları B.Nəbiyev, Ş.Salmanov, İ.Şıxlı və digər alimlər tərəfindən tərtib edilmiş müxtəlif ədəbi-tənqidi toplularda və dərsliklərdə də işıqlandırılmışdır³.

Mövcud nəşrlər arasında E.Heminquey yaradıcılığı Amerika-Azərbaycan ədəbi və mədəni əlaqələri aspektində də araşdırılmasına rast gəlinir. Həmçinin bu araşdırmalarda ədibin əsərlərinin Azərbaycan dilinə olunmuş tərcümələri də təhlil edilir. Həmin əsərlər sırasında Zeydulla Ağayevin doktorluq dissertasiyasını, həmçinin “Okeana səpələnmiş aysberqlər”, “Azərbaycan mövzusu və ədəbiyyatı Amerika Birləşmiş Ştatlarında” və s. əsərlərini misal göstərmək olar⁴.

E.Heminquey yaradıcılığının tədqiqinə ən ciddi yanaşma professor S.Ə.Cəbrayilovaya aiddir. Belə ki, o, özünün “XX əsr xarici ölkələr ədəbiyyatı nümayəndələrinin yaradıcılığı haqqında oçerklər” adlı əsərinin müvafiq bölümündə yazıçının bir sıra povest və romanlarını təhlil etmişdir⁵.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Təqdim olunmuş dissertasiya, demək olar ki, “itirilmiş nəsil” ədəbiyyatının banisi sayılan dünya şöhrətli yazıçı E.Heminqueyin və görkəmli Azərbaycan nasiri S.Əhmədlinin yaradıcılığının öyrənilməsində ilk təşəbbüsdür. Bu qarşılaşdırma iki yazıçının mühüm bir ədəbi problemin – XX əsrin ən tələyüklü dövründə

¹ Велиева С. Хемингуэй и Азербайджан: Дис. ...канд. филол. наук. Баку, 1998, 171 с.

² Исмаилова С.Ф. Социальный и исторический колорит в творчестве Э.Хемингуэя: Дис. ...канд. филол. наук. Баку, 2003, 141 с.

³ Nəbiyev B. Ernest Heminquey (oçerk): Ədəbiyyat XI siniflər üçün dərslik. Bakı: Maarif, 1987, s. 344-354; Şıxlı İ. E.Heminquey (oçerk) XX əsr xarici ölkələr ədəbiyyatı tarixi. Bakı: Maarif, 1979, s. 249-255.

⁴ Ağayev Z. Azərbaycan-Amerika ədəbi əlaqələri. Filol. elm. dok. ... dis. Bakı, 1997, 329 s.; Ağayev Z. Okeana səpələnmiş aysberqlər (Ernest Heminquey-80). “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 1979, 20 iyul; Ağayev Z.A. Azərbaycan mövzusu və ədəbiyyatı Amerika Birləşmiş Ştatlarında. Bakı: Hərbi nəşriyyat, 1995, 126 s.

⁵ Джебраилова С.А. Очерки творчества писателей зарубежной литературы XX века. Баку: Мугарджим, 1997, 167 с.

yaşamağa məhkum olmuş qəhrəmanlarının mənəvi axtarış probleminin təkmilləşdirilməsi sahəsində yazıçılıq məharəti nöqtəyi-nəzərindən həyata keçirilir. Əlbəttə, ayrı dünyaların insanları olan Amerika və Azərbaycan yazıçılarının qarşılaşdırılması zamanı dəqiq oxşarlığın əldə ediləcəyinin mümkün olmadığını anlarıyıq. Lakin bununla belə, onların bir-biri ilə hədsiz səmimiyyət, ədəbi baxımdan saxta avtoritetlərdən asılı olmama və əsərlərindəki etik imperativlərsiz mövcud ola bilməyəcək bədii-estetik amillər birləşdirir.

Tədqiqat obyektı. Tədqiqat obyektı E.Heminqueyin erkən və yetkin dövr yaradıcılıq nümunələri olan “Bizim zamanımızda” (In Our Time, 1925), “Və günəş çıxır” (The Sun Also Rises, 1926), “Əlvida, silah!” (A Farewell to Arms, 1929), “Beşinci kolon” (The Fifth Column, 1938), “Zəng kimin üçün çalır” (For Whom the Bells Tolls, 1940), “Qoca və dəniz” (The Old Man and the Sea, 1952), “Okeandakı adalar” (Islands in the Stream, 1970) və s. hekayə, povest və romanlarıdır.

S.Əhmədlinin yaradıcılığından isə “Bir payız axşamı” (1961) hekayələr toplusu: (“Poçtalyon”, “Arabaçı”, “Əsgər”, “Sevimli şəhər”, “Murov”), “Dünyanın arşını” (1985), “Gedənlərin qayıtmağı” (1985), “Görünməz dalğa” (1966), “Yamacda nişanə” (1973) və s. romanları seçilərək tədqiqata cəlb edilmişdir.

Tədqiqatın predmeti. XX əsrdə cəmiyyətdə global dəyişmələrin kontekstində şəxsiyyətin ekzistensial, mənəvi axtarışları ilə bağlı olan mənəvi-etik problemlərdir.

Tədqiqatın metodologiyası. Tədqiqat prosesində biz müqayisəli-tipoloji tədqiqat üsulundan istifadə etmişik. Burada hər iki yazıçının, yəni E.Heminquey və S.Əhmədlinin dövrün ədəbi cərəyanları ilə qarşılıqlı əlaqəsi və şəxsiyyətin mənəvi meyarlarının formalaşmasına münasibətdə bənzərlik əsasında bədii üslubunun təkamülü müəyyən edilir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın əsas məqsədi E.Heminquey və S.Əhmədlinin bədii əsərlərində mənəvi qəhrəmanın fəlsəfi-eksistensial şəxsiyyətinin təhlili, bu şəxsiyyətə yüksəlmə yollarının şərhı və özünəməxsus mənəviyyat normalarının təsdiqindən ibarətdir.

Tədqiqatın məqsədi aşağıdakı vəzifələrin təqdim və həllini müəyyənləşdirir:

– müharibədə olarkən ölüm mövzusu, insanın daxili tənhalıq və böhranı ilə qarşılaşmış E.Heminqueyin dünyagörüşünün əsas mövqeyini əks etdirmək;

– S.Əhmədlinin bir yazıçı kimi sosrealizmin ideoloji qəliblərinin təsiri altında formalaşması və “həyat həqiqət”i təsvirinin alternativ yolunun intuitiv axtarışı;

– E.Heminquey yaradıcılığına modernizmin stilistik cərəyanlarının təsiri və onun özünəməxsus bədii üslub meydana gətirməsi;

– S.Əhmədlinin sosrealizm təsirindən təcridən azad olması və realizm və modernizmin sintezindən əmələ gəlmiş özünəməxsus bədii üslubu yaratması;

– E.Heminquey-in ilkin yaradıcılığında “itirilmiş nəsilin” qəhrəmanlarının təfəkkürünün əks etdirilməsi;

– E.Heminquey və S.Əhmədli əsərlərində müharibə əleyhinə pafos;

– S.Əhmədlinin yetkin yaradıcılığında insanın daxili təkamülü və əxlaqi degenerasiyası problemi;

– hər iki yazıçının yaradıcılığında mənəvi şəxsiyyət anlayışındakı oxşarlıq və ziddiyyətin müəyyən edilməsi.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti Amerika yazıçısı E.Heminquey-in və Azərbaycan nasiri S.Əhmədlinin XX əsrin qlobal problemi olan şəxsiyyətin mənəvi axtarışlarının həllində xüsusi bədii mövqelərinin təyin olunması ilə müəyyən edilir.

Dissertasiyanın təcrübi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, buradakı ümumi nəticə və müşahidələr XX əsr dünya ölkələrinin ədəbi əlaqələri probleminin öyrənilməsində istifadə edilə bilər. Həmçinin tədqiqat işindən filologiya fakültələrində dünya ədəbiyyatının öyrənilməsi zamanı dərs vəsaiti kimi istifadə edilə bilər.

Dissertasiya işinin əsas fərziyyəsi ondan ibarətdir ki, dünya təkdir və müxtəlif təbəqələrin milli mənsubiyyətindən və inkişaf sürətindən asılı olmayaraq, şəxsiyyətin mənəvi dəyərləri əsas etibarilə böyük ədibin səmimilik və vətəndaşlıq səviyyəsi ilə ölçülür.

Dissertasiya işində qarşıya aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur:

– dünya ədəbiyyatında baş verən prosesləri XX əsrin mühüm hadisələri fonunda göstərmək;

– E.Heminquey-in ədəbi yaradıcılığının modernizmin və dünya müharibəsi təcrübəsinin təsiri altında formalaşması prosesini izləmək;

– “İtirilmiş nəsil” fəlsəfəsinin E.Heminquey-in erkən yaradıcılığının nümunəsi olan “Fiesta” romanından “Əlvida, silah!” romanına transformasiyasını açıqlamaq;

– E.Heminquey-in “Beşinci kolon” pyesində baş qəhrəman obrazının modifikasiyasını göstərmək;

– “Qoca və dəniz”, “Okeanda adalar” əsərlərində qəhrəmanın mənəvi axtarışlarının nəticəsi kimi, onun fərdi və ümumbəşəri birlik mövqeyini göstərmək;

– “Bir payız axşamı” hekayələr toplusu misalında S.Əhmədli yaradıcılığında yazıçı tərəfindən özünəməxsus bədii strategiyanın formalaşdırılmasının başlanğıcını göstərmək;

– “Gedənlərin qayıtmağı” romanında müharibəsiz dünya mövzusunun yazıçının bədii üslubu üçün vacibliyini göstərmək;

– S.Əhmədlinin şəxsiyyətin ekzistensial problemlərinə keçində onun “Görünməz dalğa” romanının ideyasının vacibliyini təhlil etmək;

– S.Əhmədlinin bədii üslubunun özünəməxsusluğunu (simvollar, zamanla oyun, təbiətlə əlaqə) göstərmək;

– hər iki ədibin – E.Heminquey və S.Əhmədlinin yaradıcılığının təhlili əsasında, onların yazıçılıq üslubunun tipoloji oxşarlığını nümayiş etdirmək;

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya Azərbaycan Dillər Universitetinin Xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Tədqiqatın əsas müddəaları müxtəlif filoloji və tematik toplularda nəşr olunmuşdur.

Tədqiqatın quruluşu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat və mənbələrin siyahısından ibarətdir.

DİSSERTASIYA İŞİNİN MƏZMUNU

Dissertasiya işinin *Giriş* hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, onun tədqiq olunma səviyyəsi araşdırılır, məqsəd və vəzifələri müəyyənləşdirilir, tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları göstərilir, dissertasiyanın elmi yeniliyi və praktiki əhəmiyyəti açıqlanır.

“E.Heminqueyin erkən yaradıcılığı dövründə individualist qəhrəman fəlsəfəsi” adlanan *birinci fəsil* yazıçının ətraf mühitdə öz qəhrəmanının axtarışına çıxmasının ön planda olduğu iki yarım fəsildən ibarətdir. Bu fəsildə müasirlik mövqeyindən E.Heminqueyin öz ədəbi prototipləri ilə qarşılıqlı əlaqə və münasibətləri məsələsini işıqlandırmağa cəhd edilir.

Birinci yarım fəsildə E.Heminqueyin yaradıcılıq üslubunun yaranmasına modernizmin üslubi cərəyanlarının təsiri araşdırılır.

XX əsr özü ilə nəhəng sosial böhranlar gətirmişdir. İki dünya müharibəsi, iqtisadi böhranlar, cəmiyyətin güclü sənayeləşməsi şəxsiyyətin daxili mövcudluğu ilə dünyanın sürətli inkişaf ritmi arasında dərin

disbalans yaradırdı. Varlığın faciəlik hissini güclənməsi buna məntiqi əsaslar verməyə çalışan çoxsaylı nəzəriyyələrin yaranmasına gətirib çıxarırdı. Bu bəzən sosial səbəblərlə – burjua cəmiyyətinin süqutu ilə, bəzən də insan varlığı perspektivinə toxunan fəlsəfi səbəblərlə əlaqələndirilirdi. “İtirilmiş nəsil” fəlsəfəsi, sonradan M.Haydegger, S.Kyerkeqor, J.P.Sartre kimi mütəfəkkirlərin bədii əsər və konsepsiyalarında, eləcə də, E.Heminquey, S.Fitscerald, U.Folkner, R.Oldinqton, daha sonralar S.Bekket, E.İonesko və s. kimi yazıçıların əsərlərində öz əksini tapan ekzistensializm, absurd fəlsəfəsi insanın qəddar və düşmən dünya müqabilində təcridi problemini ortaya qoyur¹.

İkinci yarımfasildə “Fiesta” (Və günəş çıxır) və “Əlvida, silah!” romanlarında “itirilmiş nəsilin” təfəkkürünün əks edilməsindən bəhs olunur.

E.Heminquey də “itirilmiş nəsil”in digər yazıçıları kimi, lirik nəsrin, əsasını bioqrafik başlanğıcın təşkil etdiyi yeni növünü yaradır². Qeyd etmək lazımdır ki, bioqrafizm yalnız şəxsin həyat faktlarından, oxşar bioqrafik anlardan deyil, həm də “itirilmişlər”in qazanmış və səngərdə sınaqdan çıxarmış olduqları təcrübə və ideallardan ibarətdir. M.Baxtin yazır: “Müəllif öz yaradıcılığında qəhrəman və onun həyatında həmin qəhrəmanın yaşadığı məhz o dəyərləri rəhbər tutur”³. “Müəllif prinsipial olaraq, öz qəhrəmanından varlı deyil, onun yaradıcılığında qəhrəmanın həyatda sahib olmadığı ülvə anlar yoxdur; müəllif öz yaradıcılığında yalnız qəhrəmanın artıq həyatında sahib olduqlarını təqdim edir. Burada estetik baxışlarla həyatı baxışın prinsipial qarşıdurması yoxdur”⁴. Daha sonra M.Baxtin yazır ki, “həm müəllif, həm qəhrəman özgələrin avtoritar dünyasına mənsub olduqda ... tərcümeyi-hal – orqanik dövrlərin orqanik məhsulu olur”⁵.

“İtirilmiş nəsil”in təfəkküründə “Fiesta” romanının baş qəhrəmanına qarşı formalaşmış mövqeyi təhlil edərkən, bəzi mübahisəli məsələlərə diqqət etmək gərəkdir. Romanın baş qəhrəmanı D.Barnsın “sətilərarası dialogu” bir çox məşhur tənqidçiləri çaşbaş salmışdır. V.Dneprov yazır:

¹ Зарубежная литература XX века / Под ред. Л. Г. Андреева. 2-е изд. испр. и доп. М.: Высш. шк., 2004, 560 с.

² Балонова М.Г. Проблема героя в позднем творчестве Э.Хемингуэя (40-50-е гг.): Дис. канд.филол.наук. Нижний Новгород, 2002, 204 с.

³ Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности / Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1979, с.142.

⁴ Həmin mənbə, s. 142.

⁵ Həmin mənbə, s.143.

“Mənəvi iztirabla bəzişməzlik, bitməz təşviş sırası insanlara da təsiri olan ciddi və vacib bir ideya böhranının göstəricisidir. Hətta XX əsrin ən kədərli əsəri olan “Fiesta” romanının qəhrəmanının ümitsizliyi daxili əminlikdən xalidir.... “Bilmirəm” sözü bu cür insanların leymotiv sözüdür”¹.

Beləliklə, biz belə nəticəyə gəlirik ki, “Fiesta” romanında, E.Heminqeyin bir sıra digər əsərlərində olduğu kimi, hər bir cümlə xüsusi məna kəsb edir və müəyyən çəkiyə malikdir. Müəllif özü də bu bədii üslubu inkar etmirdi. Artıq bu barədə tam əminliklə danışmaq olar, belə ki, 1981-ci ilin sonlarında Nyu-Yorkda yazıçının həyat yoldaşı və həmfikirliəri tərəfindən toplanmış bütün məktublar çap olunmuşdur (“Ernest Hemingway: seçilmiş məktublar, 1917-1961”)². XX əsrin 90-cı illərində həmin məktublar rus dilinə tərcümə olunmuşdur. Məktubların birində bizi maraqlandıran məsələ ilə əlaqədar yazıçı bunları qeyd edir: “Bir səhv söz beş fəsil sonra uçuşuma çevriləcək kiçik çatlaq kimidir”³.

“E.Heminqey qəhrəmanının fərdilikdən ümumbəşəriyyə mənəvi yenilənməsi” adlı *ikinci fəsil* 3 yarımfəsilə bölünür.

Birinci yarımfəsildə E.Heminqeyin müəllif kredosu və başlıca konsepsiyası olaraq “təkbəşinə sülh”dən bəhs edilir.

1927-ci ildə keçmiş illərin bədii təcrübəsini ümumiləşdirərək və öz sevimli müharibə mövzusunı davam etdirərək, E.Heminqey “Əlvida, silah!” adlı yeni roman yazmağa başlayır. Lakin maraqlısı odur ki, E.Heminqeyin öz ikinci böyük əsərini yazması zaman etibarilə ilk hərbi təəssüratları ilə üst-üstə düşsə də, romanın müqəddiməsi iyirmi il sonra yazılmışdır. Bu Amerika yazıçısının ənənəvi üslubundan uzaqdır və dünyaya baxışının, bir insan faciəsinə baxış kimi dərinləşməsinin göstəricisidir.

E.Heminqey hələ gənclik illərində öz publisistik çıxışlarında dünyanın müharibə illərində mənasız qürur adlanan kobud güc tərəfindən idarə olunduğunu iddia edirdi. Cəbhəyə can atan gənc yazıçı çox keçmədən anlayır ki, dünya müharibəsi gözünü tor örtüyündən bəşər övladının əsl qarşılıqlı münasibətlərini görə bilməyən, ağıllarını itirmiş insanların yaratdığı kütləvi psixozdur.

¹ Днепров В. Проблемы реализма. Л.: Просвещение, 1960, с. 191.

² Selected Letters. New-York: CI 1981, 950 p.

³ Хемингуэй Эрнест. Оставаться самим собой... Известные письма Эрнеста Хемингуэя // Огонек, 1982, № 35, с. 21.

Bu hekayələr silsiləsi ilk hekayələrdən başlayaraq “Fiesta” (Və günəş çıxır) (1926) romanı ilə davam edir və “Əlvida, silah!” (1929) romanı ilə təsbit olunur.

Bu yarımfəsildə “Fiesta” romanı tədqiq və təhlil olunur. Roman müharibə mövzusu daşımasa da, qəhrəmanların sosial-psixoloji halları müharibə təcrübəsindən və bu təcrübənin onların həyatlarına təsirindən ayrılmazdır.

“Əlvida, silah!” romanında hərbi hadisələrlə yanaşı, digər dinc karakterli həyat faktları da sadalanır. Bununla yanaşı, müharibənin bəzi ədəbi qəhrəmanların şəxsiyyətini dəyişdiyi və primitiv və boz həyat tərzinə sürüldüyü qeyd edilir.

Bəzi müasir əcnəbi tədqiqatçılar E.Heminqueyin nəşr olunmuş məktublarını dərinlən araşdıraraq, belə nəticəyə gəlmişlər ki, nasir romanın baş qəhrəmanının prototipini yetərincə uzun və məşəqqətli axtarışlardan sonra tapmışdır¹.

Müharibə yolu keçmiş, yaralanmış gənc E.Heminquey bir çox mənəvi dəyərlərində yarıldığını anlayır. Yazdığı hər növbəti romanı ilə E.Heminqueyin siyasi partiyalara münasibəti dəyişir. O, hər bir sinfi quruluşun müsbət və mənfi tərəflərini göürdü. Sosialistlər Henrini tərbiyələndirməyə çalışır, lakin onlar bu leytenant üçün patriotizmin müsbət nümunəsi deyildilər.

Bu səbəbdən, həmin personajın davranışlarının motiv və səbəblərini xarakterizə etmək bir qədər çətindir. Dünya ədəbiyyatşünaslığında açıq şəkildə neqativ qiymətləndirmə ilə yanaşı, E.Heminqueyin düşünən qəhrəmanını öz şəxsi həyat yoluna baxaraq yaratması barədə də fikirlər mövcuddur.

Məsələn, İ.Kaşkin “Ernest Heminguey” kitabında göstərir ki, Frederik Henrinin timsalında “göz önündə “itirilmiş nəsil”in müasiri olan, lakin, az da olsa əmək və yaradıcılıqda özünü tapan şəxs canlanır².

İkinci yarımfəsildə Ernest Hemingueyin tərcümeyi-halında dönüş nöqtəsi olan “Beşinci kolon” pyesindən söz açılır.

E.Heminqueyin 1930-cu illərin ortalarında qələmə aldığı əsərləri mürəkkəb və bəzi hallarda təzadlıdır. Bu tarixi dövrdə müvafiq mövzuların olmamasının və eksperimentlərə müraciətin yaratdığı böhran anları daha da güclü hiss olunur. Bu, yazıçının siyasətdən uzaqlaşdığı, ictimai həyatda

¹ Linda Wagner-Martin: A Historical Guide to Ernest Hemingway. Oxford University Press, 2000, 248 p.

² Кашкин И. Эрнест Хемингуэй. М.: Просвещение, 1966, с. 91.

iştirakdan imtina etdiyi, “hücumdan əvvəl” öz mövqeyini təyin etməyə çalışdığı bir vaxta təsadüf edirdi. Bu illər həmçinin görkəmli ədibin yazıçılıq məsləyini, əsl söz ustasına yaraşan əsas yaradıcılıq hədəfini düşünmə zamanı, eləcə də böyük ideoloji əhəmiyyət təşkil edən məsələləri tez və kəskin surətdə ifadə etməyə uyğun olan publisitika üz tutma dövrü idi.

Bir çox tənqidçilərin fikrincə, müəllifinə dünya şöhrəti gətirən “Əlvida, silah!” romanı işıq üzü gördükdən sonra, E.Heminquey bir neçə il ərzində ədəbi cəhətdən buna oxşar heç bir əsər yaratmır¹. Və nəhayət, 1937-ci ilin sonunda “Beşinci kolon” pyesi üzə çıxır.

Bu yaradıcılıq prosesində E.Heminquey anlayır ki, təkbaşına yaşanılan dünya mənasızdır, çünki, öz kiçik dünyana qapanaraq, bəşəriyyətlə öz aranda çəpər çəkmiş olursan. Bununla da, “Əlvida, silah!” romanından sonra “Beşinci kolon” pyesinin yaranması yazıçının ideya axtarırlarının orijinal yolunu, mütəmadi olaraq reallığın ədəbi əksinin yeni prinsip və üsullarına müraciət etməsini göstərir. E.Heminquey ideya tərəddüdləri və yolsuzluq dövründən yeni və keyfiyyətli ədəbi qəhrəman yaratma dövrünə keçid alır. Bu qəhrəmanlar müvəqqəti olaraq respublika əks-kəşfiyyatında işləyən, Amerika interbriqadaçı Filip Rollinqs və müharibəni düşmən səngərində keçirmiş və qestapoçuların işgəncəsinə məruz qalmış alman antifaşisti Maksdır.

Filip Rollinqs digər obrazlar sırasında birləşdirici halqa olduğundan, tədqiqatımızın mövzusu baxımından böyük maraq kəsb edir. Daha dəqiq desək, Heminquey xasiyyəti və özünü aparma qaydaları ilə Nik Adamsı (“Bizim zamanımızda” hekayələr silsiləsi), hərbi karyerası ilə isə leytenant Henrini (“Ədvida, silah!”) xatırladığı kimi, Rollinqs də sonda Ceykob Barnsa (“Fiesta” (Və günəş çıxır)) dönüşən Nik Adamsa və Frederik Henriyə (“Əlvida, silah!”) bənzəyir. Başqa sözlə, “Beşinci kolon” pyesinin əsas qəhrəmanlarından birinin timsalında keçmiş illərin yeni qəhrəmanının modifikasiyasını izləmək mümkündür².

“Beşinci kolon” pyesinin ideya-məzmun xüsusiyyətlərinin təhlili ilə bağlı, E.Heminquey bu çıxışı böyük maraq kəsb edir: “...bu dünyada uğrunda ölməyə dəyən şeylər var. Yaralanma və öldürülmə nəticəsində

¹ Baker, Carlos. Ernest Hemingway: A Life Story. New York: Charles Scribner's Sons, 1969, 697 p.

² Doody, Terrence. Hemingway's Style and Jake's Narration // The Journal of Narrative Technique, 1974, N 4, pp. 212-225.

neçə insan itirməyimizdən asılı olmayaraq, bu yalnız onların nə uğrunda və məntiqli şəkildə mübarizə apardıqlarını bildiyimiz halda məna kəsb edir”¹.

Çoxsaylı xarici tədqiqatçılar dəfələrlə qeyd etmişlər ki, E.Heminqueyın yaradıcılığının yetkin dövrləri dəyişməz olaraq “zamanın ruhuna” qarşı artan həssaslığın yoxluğu ilə xarakterizə olunmuşdur. Qələm yoldaşlarının və ona düşməncə yanaşan tənqidçilərin Amerika yazıçısını süni şəkildə yeni yaranmış bu və ya digər cərəyana tərəf çəkdiqləri bir zamanda, o, adının daha üstün ədəbi və fəlsəfi cərəyanla yanaşı çşəkilməsinə qarşı mətin şəkildə çıxış edirdi. Bundan başqa, E.Heminquey yaradıcılığının realistik əsası hər hansı konkret ədəbi qrupa aid edilə bilməzdi².

Üçüncü yarımfasildə E.Heminquey yaradıcılığının yetkin dövründə yazdığı “Qoca və dəniz”, “Okeandakı adalar” əsəri əsasında şəxsiyyətin mənanın özünüdərkini etməsinin psixoloji məqamları araşdırılır.

Yaradıcılığının son dövrlərində Ernest Heminquey ciddi yaradıcılıq böhranı keçirir. Bunda həm İkinci Dünya müharibəsi, həm də İspaniyada başlayan müharibənin əsaslı rolu olur. Yeni yaşam tərzinin və digər ictimai fəaliyyət formalarının təsiri altında yazıçı tədricən ideallarının dəyişməli olduğunu əmin olur, bu da yeni qəhrəmanın yaranmasına gətirib çıxarır³.

Bununla belə, incəsənətə münasibət Ernest Heminqueyın dünyagörüşünün yalnızca bir hissəsini təşkil edirdi. “Qoca və dəniz” povestinin və yazıçının vəfatından az əvvəl yazdığı “Okeandakı adalar” romanının birinci hissəsinin süjet xəttində əks olunan müxtəlif paralellərin timsalında biz diqqəti yazıçının vacib bir həyat inancına yönəltmək istəyirik. Burada E.Heminqueyın “Qoca və dəniz” povestində irəli sürülən tezis nəzərdə tutulur: “... insan məğlubiyyətə uğramaq üçün yaradılmayıb... İnsanı məhv etmək olar, lakin ona qalib gəlmək imkansızdır”⁴. Bu cəsur sözlərin altında, bir çoxlarının da qeyd etdiyi kimi, E.Heminquey və onun baş ədəbi qəzrəmanının uzun illərin zəhmətindən, çətin həyatından, qələbə və məğlubiyyətlərindən, ümid və xəyal qırıqlığından, sevgi və nifrətdən sonra əldə etdiyi böyük fəlsəfi

¹ Хемингуэй Э. Речь на II конгрессе американских писателей. Газ. «Правда», 1937, 16 августа; Хемингуэй Э. Собрание соч.: в 4-х т. Т. 3. М.: Худож. лит-ра, 1982, с. 549.

² Каули М. Дом со многими окнами. М.: Прогресс, 1973, с. 247-248.

³ Старцев А. В студии умершего мастера (Об «Островах в океане» Хемингуэя) // Иностранная литература, 1971, № 9, с. 42

⁴ Старцев А. Послесловие / Хемингуэй Э. Собрание соч.: в 4-х т. Т. 4. М.: Худож. лит-ра, 1982, с. 700.

ümumiləşmə yatır. Unutmayaq ki, “Qoca və dəniz” povesti və yarımçıq qalmış “Okeandakı adalar” romanı yazıcının ölümündən az əvvəl, artıq çoxsaylı mənəvi və fiziki sınaqlardan keçmiş olduğu bir vaxtda yazdığı əsərlərdir¹.

Son qeyd tədqiqatın əsas bölümlərindən olan müharibə və şəxsiyyətin mənən yenilənməsi mövzusunı təşkil etməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. “Qoca və dəniz” povestinin başlıca qayəsinin və “Okeandakı adalar” romanının qəhrəmanlarının həyat amalının bədii təcəssümü bu iki möhtəşəm əsərin iki ən parlaq epizodu arasında bir çox oxşarlıq olması fikri yaradır. Bu açıq-aşkar fakt mövcud tənqidi ədəbiyyatda, necə deyirlər, “bir sətirlə” ifadə olunmuşdur. Bununla yanaşı, məhz dəqiq müqayisəli təhlil, fikrimizcə, daha informativ olduğundan, şübhəsiz, daha inandırıcıdır. Qeyd edilənlərlə əlaqədar, insanın güclü iradəsini, özündən yetərinə güclü olan təbiət qüvvələrinə qalib gəlmək istəyini əks etdirən bəzi əsas məqamların üzərində dayanmaq istədik.

İlk əvvəl qeyd edək ki, iki başlıca epizod bir kompozisiyon nöqtədə dəqiqliklə ifadə olunmuşdur. Kompozisiyanın üçüncü və başlıca elementi (hərəkətin inkişafı) nəzəri aspektdən eyni tiplidir. Daha dəqiq desək, qoca və “Okeandakı adalar” romanın baş qəhrəmanı Devid balıq tuturlar. Hər iki ədəbi qəhrəman gözlənilməz və fantastik bir hadisə ilə qarşılaşdıqlarını anlayırlar. Qocanın və Devidin istək və hərəkətləri eynilik təşkil edir: hər ikisi dəniz yırtıcılarından ən böyüyü olan köpəkbalığı izləyirlər. Hər ikisi ölüm bahasına da olsa, yoldan dönməməkdə qərarlıdırlar.

E.Heminqueyin ustalıqla təsvir etdiyi balıq uğrunda mübarizə və ümumiyyətlə, bütün baş verənlər, bizdə sətiraltı mənanın daha dərin fəlsəfi mövzu daşması təəssüratı oyadır². İnsanlar öz fikirləri uğrunda ölməyə hazırdılar, onlar anlayır ki, həyat əbədi mübarizədir, burada təbiətlə vuruşma isə mövqelərin əldə olunmasıdır. Və qoca boş yerə pıçıldamır: “Balıq, mən ölməyincə səndən ayrılmaram”³.

Lakin hər iki qəhrəmanın, “Qoca və dəniz” povestinin və “Okeandakı adalar” romanının qəhrəmanlarının bütün cəhdləri sonda səmərəsiz qalır. Həm qoca, həm yeniyetmə məğlubiyyətə uğrayır. İlk

¹Хемингуэй Э. Старик и море. Опасное лето. Острова в океане. М.: Правда, 1989, 576 с.

²Засурский Я.Н. Подтексты Эрнеста Хемингуэя / Хемингуэй Э. Сочинения. М.: Прогресс, 2000, с. 337-358.

³ Хемингуэй Э. Старик и море. Собрание соч.: в 4-х т. Т. 4. М.: Худож. лит.-ра, 1982, с. 30.

baxışda belə təəssürat oyanır ki, iki bağlayıcı nöqtə müəllifin məntiqsizliyi ilə seçilir. Əslində isə hər şey daha mürəkkəb və dərinmənalıdır. E.Heminqueyin məntiqsizliyində əslində bizə yaxşı tanış olan daxili sətiraltı məna görünür. “Qoca və dəniz” adlı əsərin təhlil etdiyimiz epizodlarında E.Heminquey yığcam və ifadəli şəkildə insana, onun həyat və əməlinə baxışını ifadə edir¹.

Problem baxımından asan olmayan epizod və müxtəlif taleli ədəbi qəhrəmanlar. Onların heç biri təslim olmur, lakin məğlubiyyətə uğrayırlar, baxmayaraq ki, bu məğlubiyyət dərəcəsinə görə qeyri-adekvat olur. Eyni zamanda E.Heminqueyin əsas məslək baxışına görə onlar güclü ruhlarına, sonadək mübarizə apara bildiklərinə görə qalib hesab olunurlar.

Üçüncü fəsil Sabir Əhmədlinin qəhrəmanlarının mənəvi imperativinə həsr olunmuşdur və üç yarım fəsilə bölünür.

Birinci yarım fəsil Sabir Əhmədlinin erkən yaradıcılığı və bədii strategiyasının formalaşmağa başlamasından bəhs edir.

E.Heminqueyin və S.Əhmədlinin dünyagörüşü və estetikası arasındakı oxşarlıq, adi təqlidçilikdən söhbət açmasaq, talelərinin oxşarlığından başlayır. Tale oxşarlığından söz açarkən, bir yazıcının şəxsi həyatında baş verənlərin digərinin də həyatında baş verməsini deyil, onları formalaşdırmış tarixi şəraitin paralelliyini nəzərdə tuturuq. Hər iki ədib ədəbiyyat həyatına müharibə dalğası ilə gəlmişlər. Bu cəhətdən, onları “İnqilabla yaranmışlar” romanının müəllifi N.Ostrovskinin sözləri ilə desək, “müharibədən yaranmışlar” adlandırmaq olar. E.Heminquey yaradıcılığının Birinci Dünya müharibəsinin insan dərrakəsinə təsiri ilə əlaqəli olduğu qədər, S.Əhmədlinin yaradıcılığı İkinci Dünya müharibəsinin yaratdığı psixoloji zədə ilə əlaqəlidir. Lakin müharibə müharibədir, “birinci” və “ikinci” sözlərini nəzərə almasaq, deyə bilərik ki, onları meydana gətirən amil birincini ikincidən, eləcə də digər bir müharibədən seçmir. Bu da hər iki yazıçıya məxsus olan antimüharibə pafosuna səbəb olmuşdur.

S.Əhmədlinin yaradıcılıq yolu əsasən üç mərhələyə bölünür: 1951-1967-ci; 1967-1988-ci və 1988-2008-ci illər. 1951-ci ildə yazdığı

¹ Петрова С.М. Спецкурс «Художественное мастерство Э.Хемингуэя (повесть «Старик и море»). Стилистические исследования художественного текста». Якутск, 1986, 241 с.; Й.Хейзинга. Вступительная статья / Сильвестров Д. Текст повествования в контексте игры. Homo Ludens; Статьи по истории культуры. М.: Прогресс-Традиция, 1997. с. 9-17.

“Poçtalyon”¹ adlı ilk hekayəsi və iki hissəli “Aran” (1957)² romanı bütünlüklə Sovet ədəbiyyatının sosialist reallığı istiqamətində yazılmışdır. “Bir payız axşamı” (1959)³ adlı ilk toplusuna daxil edilmiş “Poçtalyon”, “Arabaçı”, “Əsgər”, “Bir payız axşamı”, “Sevimli şəhər”, “Murov” hekayələrində və “Aran” romanında S.Əhmədlinin təfəkkür dairəsinin bir müddət sonra sosialist realizmin hüdudlarından kənara çıxmasının izlərini görmək olar.

İlk hekayələr kitabının nəşrindən sonra, S.Əhmədli sosialist reallığından uzaqlaşaraq yaradıcılıq yolunun yeni mərhələsinə keçid alır, yəni həyatı olduğu kimi təsvir etməyə başlayır. Onun 1961-ci ildə yazdığı “Rəssamın ilk əsəri” hekayəsinin qəhrəmanı olan gənc rəssamın bir zamanadək yaratdığı bütün əsərləri kənara qoyub bundan sonra “hər şeyi olduğu kimi” göstərəcəyinə söz verməsi buna bir işarədir⁴.

E.Heminqueyin və S.Əhmədlinin yaradıcılığı arasında ümumi baxımdan müəyyən paralellər aparmaq olar. E.Heminqueyin tənqidi realizmin müəyyən təsirini altında olmasını nəzərə almasaq, demək olar ki, onun yaradıcılığı bu istiqamətlə məhdudlaşmasa da, yazıçı modernistlərin (E.Paund, T.Eliot, Q.Stayn və b.) yolu ilə də getməmişdir. Təbii ki, E.Heminquey həm tənqidi realizmin, həm də modernizmin təsirini hiss edirdi. Buna baxmayaraq, o, bu təsirdən azad olaraq öz tərzini yaratmaqla ədəbiyyatda yolunu davam etdirmişdir. S.Əhmədli haqqında da eyni fikirləri səsləndirmək olar: sosialist realizminin təsirini öz üzərində hiss edən S.Əhmədli, qeyd edilən ədəbi üsullardan kənara çıxsa da, digər tərəfdən, 60-cı illərdən sonra üzə çıxmış modernistlərin (Anar, Elçin, V.Səmədoğlu, Y.Səmədoğlu və b.) yolu ilə də getməmişdir. S.Əhmədli Azərbaycan ədəbiyyatında öz üslub və tərz olan yazıçılardandır, lakin onun üslubunda da E.Heminqueydə olduğu kimi, dövrün ədəbi istiqamət və cərəyanlarının təsirini, yəni sosialist realizminin və modernizmin izlərini görmək mümkündür.

İkinci yarımfaslin mövzusu S.Əhmədlinin romanlarında antimüharibə pafosu məsələsindən ibarətdir – “Gedənlərin qayıtmağı”.

Müharibəyə nifrət, müharibəsiz dünya ideyası – Heminquey yaradıcılığını təməl daşıdır. S.Əhmədli yaradıcılığında bu mövzuya E.Heminqueyə nisbətən bir qədər az yer verilsə də, mühüm yerlərdən birini

¹ Əhmədov S. Bir payız axşamı: Hekayələr. Bakı: Azərneşr, 1961, s.1-13.

² Əhmədov S. Aran. Bakı: Gənclik, 1989, 288 s.

³ Əhmədov S. Gedənlərin qayıtmağı. Dünyanın arşını. Bakı: Yazıçı, 1985, s. 261-271.

⁴ Əhmədov S. Seçilmiş əsərləri: 2 cildə, I c. Bakı: Azərneşr, 1989, s. 86-94.

tutur. Sadəcə olaraq, bu iki yazıçının müharibə mövzusunə münasibətində bir fərq var: “Əlvida, silah!”, “Zəng kimin üçün çalır” və sair əsərlərində Heminqvey əsas etibarilə ön cəbhəni, bilavasitə döyüş səhnələrini təsvir edir. S.Əhmədli isə öz əsərlərində ön cəbhəni deyil, yalnız müharibə zamanı arxa cəbhədə insanların çətin həyatını təsvir edir. Lakin bu fərq yalnız zahirən özünü biruzə verir. Diqqət yetirsək görərik ki, bu iki yazıçını birləşdirən cəhət onların öz gözləri ilə gördüklərini, hiss etdiklərini yazmalarıdır.

Bu iki yazıçının müharibə mövzusunə münasibətində bir oxşar cəhət də var: hər iki yazıçı müharibəni insanların total psixoz zamanında olduğu kimi, kütləvi şəkildə ağllarını itirməsi kimi qiymətləndirirlər. E.Heminqveyin müharibəyə aid hər bir əsərində yer alan bu fikir, S.Əhmədlinin “Gedənlərin qayıtmağı” romanındakı dəli obrazının dilindən səslənir. Bu fikrin iki sətiraltı mənası var: birincisi, insanların dəli hesab etdikləri şəxslər əslində həyat, dünya və bəşəriyyət haqqında ağıllı hesab edilən insanlardan daha dərin düşüncəyə malikdirlər; ikincisi, insan dərrakəsinin normativləri qeyri-müəyyəndir. Bəlkə də müdriklik insanın dəlilik vəziyyətində meydana çıxır.

S.Əhmədlinin “Görünməz dalğa” romanı çoxşaxəli və çoxplanlıdır. Romanın əsas problemlərindən biri insanın daxili təkamülü və mənen yenilənməsidir. Əsərin baş qəhrəmanı Yaquubun timsalında bu yenilənmənin şahidi olur. Bu romanın bir sıra səciyyəvi xüsusiyyətləri vardır. Yazıçı qəhrəmanının daxili aləmini, qəlbinin “dalğa və təlatümlərini” ətraflı və geniş şəkildə əks etdirir¹.

Roman yazıçının “Yeni dünya” jurnalının köməyiylə dünya ədəbi prosesinə qoşulma imkanı qazandığı dövrlərdə yazılmışdır. Məlum olduğu kimi, 1956-cı ildə S.Əhmədli bir neçə il müəllim işlədiyi Cəbrayıl rayonundan Bakıya gəlmiş və “Ədəbiyyat qəzeti”nin nəsr şöbəsində işləməyə başlamışdır. Roman yazıçının şəhər həyatına uyğunlaşmağa çalışdığı dövrdə qələmə alınmışdır. Bu mənada Yaquub obrazı bir qədər yazıçının özünə yaxındır.

Qeyd edilən romanda tədqiqat mövzumuza, yəni E.Heminqvey yaradıcılığı mövzusunə yaxın olan bir məqam da mövcuddur, bu, insanın cəmiyyətdə yox olma, unudulma qorxusudur. Bu problem də özünü əsərin baş qəhrəmanı Yaquubun timsalında biruzə verir. Romanın fabulasının əsasını atasını müharibədə itirmiş bir gəncin cəmiyyət həyatına

¹ Əhmədov S. Görünməz dalğa. Bakı: Azərnəşr, 1966, 150 s.

uyğunlaşmağa çalışması təşkil edir. E.Heminquey müharibədən qayıtdıqdan sonra dinc cəmiyyət həyatına uyğunlaşa bilməyən yaşadlarının mənəvi iztirabları barədə yazır. S.Əhmədli isə bu problemə başqa prizmadan baxır. O, ataları müharibədə həlak olmuş, atasızlığın nə olduğunu anlayan, cəmiyyət həyatına uyğunlaşma problemi ilə üzləşən gənclərin obrazını yaradır. Yaqub yazığının bu qəbildən olan ilk obrazıdır.

Yazığının 1960-cı illərin sonunda yazdığı “Yamacda nişanə” romanında güclü xarakterə malik enerjili adamların durğun cəmiyyətdə özünü gərəksiz hesab etməsi problemi bütün çılpalığı ilə özünü biruzə verir¹. Əsərin qəhrəmanı Laçının həyatında müharibə daha faciəvi iz buraxmışdır.

Problemin kökünə dərinədən nəzər salsaq və E.Heminquey dililə desək, Laçın faktiki olaraq “itirilmiş nəsil”in nümayəndəsidir. Əsərin “antimüharibə”, “antifaşist” məğzi üzə, görünən tərəfdə deyil, dərin sətiraltı mənasındadır. Elə bir ki, S.Əhmədli E.Heminquey gətirdiyi mövzunu yeni tarixi şəraitdə davam etdirir.

Lakin S.Əhmədli bu barədə açıq danışmır, sadəcə olaraq, gerçəkliyi olduğu kimi göstərir və nəticəni oxucunun öz öhdəsinə buraxır. Bununla da, meydana E.Heminqueylə S.Əhmədli yaradıcılığı arasında yalnız ideya-məzmun baxımından deyil, həm də bədii-estetik cəhətdən oxşarlıq təşkil edən bir məqam da üzə çıxır. “Yamacda nişanə” romanı E.Heminquey üçün xarakterik olan “tısbağa” və ya “aysberq” üsulu ilə yazılmışdır. Əsərin görünməyən tərəfləri yazılanlardan daha çox, daha ağırdır.

S.Əhmədli “Gedənlərin qayıtmağı” romanında bilavasitə müharibə mövzuna müraciət etmişdir². 80-ci illərdə yaranmış bu romanda adından da göründüyü kimi, yazıçı insanların arxa cəbhədəki həyatını təsvir edir: artıq müharibə bitmişdir, qələbə çalınmışdır; müharibəyə gedənlər sabah geri dönməlidirlər; arxa cəbhədəkilər sabahkı günün həyəcanı və sevinci ilə doludurlar. İki yüz səhifədən çox həcmi olan bu romanda həm S.Əhmədli yaradıcılığı, həm də Azərbaycan nəsrinə üçün yenilikçi məqamlar yer alır. Yazıçı müharibə ilə bağlı xatirələri, ən yaddaqalan məqamları, hisləri bir gündə cəmləşdirir. Və bu məqam, zamanın yığcamlanması və uzadılması effekti, müəllifin bu romandakı tərzini E.Heminquey tərzinə bənzədir. Zamanın yığcamlaşdırılması müəllifin bir neçə ilin hadisələrini bir günə yerləşdirməsi ilə bağlıdır. Zamanın uzadılması isə bir günün – qalibiyyət

¹ Əhmədov S. Yamacda nişanə. Bakı: Gənclik, 1973, s. 3-86.

² Əhmədov S. Gedənlərin qayıtmağı. Dünyanın arşını. Bakı: Yazıçı, 1985, s. 5-260.

günündən əvvəlki günün, genişlənərək müharibə illərini əks etdirməsi ilə bağlıdır.

S.Əhmədli üslubunu E.Heminquey üslubu ilə yaxınlaşdıran ən vacib və gözəçarpan səciyyəvi xüsusiyyətlərdən biri də odur ki, xarici detallaşdırma, mövzu “xırdaçıdığı” qəhrəmanların daxili psixoloji vəziyyətinin müəyyən məqamlarının üzə çıxarılmasına xidmət edir.

Həm E.Heminquey, həm S.Əhmədli iki müharibənin şahidləridir: E.Heminquey iki dünya müharibəsinin, S.Əhmədli isə İkinci Dünya müharibəsi və Qarabağ müharibəsinin şahidi olmuşlar. Qarabağ müharibəsi yazıçının yaradıcılığında arxa cəbhənin təsviri ilə deyil, müəllifin bilavasitə şahidi olduğu və “Axirət sevdası” (1994) avtobiografik əsərində öz əksini tapmış faciə ilə yer tutur¹.

“Axirət sevdası” romanı S.Əhmədlinin qəhrəmanının ölümün soyuq nəfəsi ilə başbaşa qaldığı ilk əsəridir. Düzdür, o, Qarabağ müharibəsində də şəxsən iştirak etməmişdir. Lakin bu müharibədə onun öz oğlu qəhrəmancasına həlak olmuşdur, bu cür dərin psixoloji zədə müharibədə şəxsən iştirak etməyə bərabər hesab oluna bilər.

Üçüncü yarımfsildə biz Sabir Əhmədlinin bədii üslubunun səciyyəvi xüsusiyyətlərini araşdırırıq.

80-ci ilin sonlarında, Sovet rejiminin süqutu ərəfəsində yaranmış “Yasaq edilmiş oyun” romanı² yalnız S.Əhmədlinin yaradıcılığında deyil, həm də bütün Azərbaycan ədəbiyyatında əlamətdar hadisə oldu. Stalin repressiyaları dövründə bir Azərbaycan kəndində baş verən hadisələrdən bəhs edən bu roman, yazıçının digər əsərlərindən fərqlənir. Bu əsəri bütünlükdə tarixi romanlara aid etmək çətin olsa da, burada təsvir olunan hadisələr əslində yarım əsr əvvələ təsadüf edir.

Bu romanı həmçinin yazıçının yaradıcılığının bədii-ideya cəhətdən ikinci mərhələsinin (1967-1988) sonu kimi dəyərləndirmək olar. Belə ki, bu romanda müəllif daha əvvəl irəli sürdüyü fikirləri cəmləşdirmiş, ehtiyatındakı bütün bədii fəndləri tətbiq etmişdir. Bu romanında o, ilk baxışdan paradoksal olan nəticəyə gəlir: əslində dünyanın əsas mahiyyətini oyun təşkil edir.

S.Əhmədli yaradıcılığının yeni və son mərhələsi (1988-2008) başlayırdı. Lakin nasir yeni mərhələyə keçmək üçün köhnə mərhələ ilə vidalaşaraq, özündə cəmləşdirdiyi artıq yükdən azad olmalı idi. “Yasaq

¹ Əhmədli S. Axirət sevdası. Bakı: Ozan, 2003, 312 s.

² Əhmədov S. Yasaq edilmiş oyun. Gülməli kişinin axırı (romanlar). Bakı: Yazıçı, 1988, s. 3-156.

edilmiş oyun” romanı məhz vidalaşma, təmizlənmə və yüngülləşmə cəhdi idi.

S.Əhmədli iyirmidən çox romanın, çoxsaylı hekayə və publisistik məqalələrin müəllifidir. O, yeni Azərbaycan nəsrinin tipik nümayəndəsidir. O, əsl nasirdir. Çünki yaradıcılıqları boyunca poeziyanın, dramaturgiyanın, esseistikanın bütün janrlarında özlərini sınamış müasirlərindən fərqli olaraq, S.Əhmədli nəsrə xəyanət etməmişdir.

Təəssüf ki, bu təkrar olunmaz, istedadlı yazıçının yaradıcılığı hələ də öz vətəninə yetərinə qiymətləndirilməmiş və tədqiq olunmamışdır. Azərbaycan nəsrinin ən maraqlı və görkəmli nümunələrinin elmi təhlilini həyata keçirmək və bu əsərləri dünya oxucusuna təqdim etmək Azərbaycan ədəbi tənqidinin qarşısında duran ən ciddi və mühüm problemlərdən biridir.

Dissertasiyanın *Nəticə* hissəsində tədqiqatın yekunu olaraq əldə edilmiş elmi-nəzəri qənaətlər ümumiləşdirilmişdir.

XX əsr arxada qaldı. Bu əsrin hüduqlarını keçib XXI əsrə daxil olan bizlər üçün hər şeyin əsaslı surətdə dəyişdiyini qəbul etmək çox çətindir. Bizim postmodern, hətta demək olar ki, postpostmodern dövrdə yaşadığımız inkaredilməz bir faktdır. Artıq bu yeni çağda hər şey, müxtəlif paradigmlər dəyişmiş, mədəniyyət çoxdavrənşilliyə cizgiləri qazanmış, müəyyən sərhədlər aradan götürülmüşdür və dünya getdikcə daha da çox kiçilməkdədir.

İki görkəmli yazıçının – dünyada “itirilmiş nəsil ədəbiyyatının atası” kimi tanınan Amerika yazıçısı Ernest Heminqvey və bəlkə də Azərbaycandan kənarda heç tanınmayan yazıçı Sabir Əhmədlinin yaradıcılığına müraciət etdikdə, biz bu müqayisəni bütün məsuliyyəti ilə dərk edirik.

Lakin hər bir halda, əgər qarşımızda həqiqi rəssamın təkrarsız əsəridirsə, onun hansı şərti dildən istifadə etməsindən, real həyatla axirəti, zaman və məkan perspektivlərini, şərtiliyi və oyunu birgə bəyan etməsindən asılı olmayaraq, son nəticədə hekayənin əsasını insan təşkil edir. Beləliklə, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, bu iki rəssamı məkan və zaman yox, onların oxşarlığı, yaradıcıqlarındakı bənzərlik, onları əhatə edən dünyaya və varlığa mənə bəxş edən əsas amil olan İnsan fenomeninə baxışları yaxınlaşdırır.

Dissertasiyanın əsas məzmunu və müddəaları aşağıdakı məqalə və tezislərdə öz əksini tapmışdır:

1. Два подхода к основному жизненному принципу Э.Хемингуэя (по роману «Острова в океане» (первая часть) и повести «Старик и море») // «Kontekst -1». Bakı: Azərbaycan-Avropa Ədəbi-Mədəni Əlaqələr Mərkəzi, 2005, s. 23-32

2. Изучение творчества Эрнеста Хемингуэя в Азербайджане // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2005, № 3, s. 117-122

3. Отражение умонастроения «потерянного поколения» в творчестве Э.Хемингуэя // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2006, № 2, s. 127-131

4. Проблема «человека и природы» в произведениях Эрнеста Хемингуэя // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, Bakı: BSU, 2007, № 6, s. 161-166

5. E.Heminquey və S.Əhmədli qəhrəmanlarının mənavi axtarırları // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı: BSU, 2008, № 5, s. 137-145

6. Нравственный императив героев Э.Хемингуэя и С.Ахмедли // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. М., 2009, № 12, s. 141-147

7. Проблема человека в прозе Э.Хемингуэя и С.Ахмедли / «Müasir elmin aktual problemləri» mövzusunda Respublika elmi konfransı. Lənkəran Dövlət Universiteti, 2014, s. 102-104

8. Типологический анализ экзистенциальной проблематики в прозе Э.Хемингуэя и С.Ахмедли / II Beynəlxalq «Azərbaycan-Polşa» mövzusunda elmi konfransı. Varşava Universiteti, 2014, s. 110-113.

MORAL SEARCHES OF THE HEROES OF ERNEST HEMINGWAY AND SABİR AKHMEDLI

Summary

The thesis touches upon the research of moral searches of the heroes in E.Hemingway and S.Akhmedli's creativity. It attempts to disclosure a philosophical and existential essence of the moral hero, the ways of comprehension and adoption of his own moral code in works of E.Hemingway and S.Akhmedli.

The thesis consists of introduction, three chapters, conclusion and list of references.

The introduction substantiates the urgency of the theme, degree of scrutiny of the issue, determination of aims and tasks of the research, methods and scientific novelty, theoretical and practical significance of the thesis.

The first chapter titled "Philosophy of the hero individualist in the early period of E.Hemingway's creativity" describes the influence of style tendencies of modernism on formation of a creative method of E.Hemingway and the reflection of "lost generation's mood in novels "The Sun Also Rises" and "A Farewell to Arms". This chapter attempts to consider a problem of relationship and correlation of E.Hemingway with his literary prototypes from some modern positions.

The second chapter called "Spiritual renovation of E.Hemingway's hero – from individualism to universal" considers the conclusion of "separate world" as author's credo and his fundamental concept. It exposes the play "Fifth Column" as a crucial point in the biography of E.Hemingway's hero and also touches upon the issue of psychological nuances of moral consciousness of the personality in late works of E.Hemingway: "The Old Man and the Sea" and "Islands in the Stream".

The third chapter titled "Moral imperative of S.Akhmedli's heroes" explores the creativity of Azerbaijanian author S.Akhmedli. Here are considering early works of S.Akhmedli and beginning of formation of his art strategy. The chapter describes anti-war pathos of S.Akhmedli's novels and the features of author's art method.

The summary of the thesis presents the main results and scientific-theoretical principles.

Çapa imzalanıb: 12.12.2015
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

